Тувинская
республиканская
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (12722) | 1985 чылдың февраль 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Февраль 24–Советтерге соңгулдалар хүнү

АГИТАТОР

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык ортумак школазының башкызы Очур Хомушкуевич Акаажыктың чон ортузунга доктаамал кылып чорууру «штаттан дашкаар» база бир ажыл-хөрээ бар: ол — агитатор. Суурнуң чонунга болгаш башкылар ортузунга политкижизидилгелиг, агитас-массалыг ажылдарның доктаамал киржикчизи. О. Акаажык школа реформазының, өг-бүле, мөзү-шынар кижизидилгезиниң дугайында лекция, беседаларны чон ортузунда үргүлчү чорудуп турар.

Коммунист Очур Акаажык бодунуң агитатор партийжи даалгазын күзелдиг, ак сеткилдии-биле күүседип турар. Ооң теоретиктиг билии делгем, партияның сөзүн чонга чедирип, кижилер-биле чугаалажып билир кижи. Соңгулдаларга белеткел ажылы чоруп турар бо политиктиг кампания үезинде ооң агитатор ажылы мырыңай чай чок бачым. Февраль 24-те болур РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында материалдарны, совет улустуң амыдыралының шапкын хөгжүлдезин, совет демократияның артык күштүүн, амыдыралдың совет хевирин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын соңгукчуларга тайылбырлаарынче бүгү күжүн үндүрүп, өскелерге үлегер-чижээн ол көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарында коммунистерниң күжү, оларның ниитилел хөгжүлдезиниң утка-шынарын, нийти угланыышкынын эки билиринде, партияның чон мурнунга салып турар сорулгаларын, бистиң бурунгаар чоруп орар оруувусту эки билиринде, боттарының идейлиг дадыгыышкынын, Төрээн чуртунга бердинген ханы ынакшылын кижи бүрүзүнге харам чокка дамчыдып турарында деп демдеглээн.

Бо хүннерде агитпунктуларже хөй-хөй кижилер шуужуп турар. Культура бажыңнарында, клубтарда, бүдүрүлге черлериниң кызыл-булуңнарында база ол ышкаш кижилерниң чурттап турар черлеринде дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар болуп, бистиң ажыл-херектеривистиң, планнарывыстың, сорулгаларывыстың дугайында чугааны агитаторлар чорудуп, февраль 24-те чоннуң төлептиг оолдар, кыстары дээш бадылаар соңгукчулар-биле ужуражып турар. Агитаторларның, политинформаторларның үнү фермаларда, тудугжу бригадаларда, малчын коданнарда чедип турар. Олар ажылчы чонга эрткен соңгулдалардан бо соңгулдаларга чедир совет кижиниң амыдыралында болган чаартылгалар, өскерилгелер дугайында чонга чугаалап, ажылчы чонну чурттуң ёзулуг ээлери болдурган социалистиг демократияның артык күштүүн тодаргай чижектерге көргүзүп турарлар.

Республиканың бүдүрүлге коллективтеринге, тудуг организацияларынга, албан черлеринге коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң чарылбас блогунче депутаттарга кандидаттар депшидери күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнге эрткен. Соңгулдалар хүнүнге — социалистиг демократияның ёзулуг чайынналчак байырлалының хүнүнге — уткуштур дыка хөй ажыл-ишчилер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алырын эштериниң мурнунга аазап турарлар. Чижээ, Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы Д. Д. Ондар ийи айның планын февраль 24-те—соңгулдалар хүнүнде күүседиирин хүлээнген. Мурнакчы чолаачы бо хүннерде ол графигин күүсединиң магадылалын тургузуп, кывар-чаар материалдарны камнап ажылдап турар. «Туваавтотранс» каттыжыышкынының аңгы-аңгы бүдүрүлгелеринде 155 чолаачы ындыг бедиткен хүлээлгелерни алган. Ол ышкаш чижектерни хөйну чугаалап болур.

Бистиң бөгүнгү амыдыралывыс «Совет эрге-чагырга дээрге чүгле чонга берген эрге-чагырга эвес, чоннуң бодунуң эрге-чагыргазы-дыр» деп ленинчи сөстерни херек кырында бадыткап турар. Хөй-хөй партия комитеттери, чер-черде партия организациялары политмассалыг ажылды улам экижидип, кижилерниң угаан-бодалынга, сеткил-сагыжынга салдар чедирип, күш-ажылчы чедиишкиннерже оларны мобилизастаарының янзы-бүрү аргаларын билдилиг ажыглап турарлар.

Республикада 546 агитколлектив, 200 ажыг агитпункт, 750 агитквартиралар бар. Олар соңгулдаларга белеткел ажылдарының төптери апарган. Ында чеди муң беш чүс ажыг агитаторлар, политинформаторлар чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, соңгукчуларга партияның сөзүн чедирип турарлар. Чижээ, республиканың ДОСААФ комитединиң бажыңында агитпунктуну дериг кылыр дээш, ооң эргелекчизи Р. Г. Лещинская агитаторлар-биле кады хөй ажылды кылган. Ында агитас-массалыг ажылдарны чорударынга бүгү таарымчалыг байдалды тургускан. Ужуражыышкыннар, лекция, беседалар доктаамал чоруп, агитаторлар соңгукчуларга үргүлчү чедип турар.

Агитатор кижиниң массалар ортузунда чорудуп турар ажылының дээштиин, бир-ле дугаарында, ооң бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске быжыг бүзүрелин өске кижилерге дамчыдып билиринден хамааржыр. Агитатор кижи марксизм-ленинизмниң, эртемниг коммунизмниң эгээртинмес байлак номналын хүн бүрү шиңгээдип ап, кижилер ортузунга ажыл чорударының уран аргазын доктаамал өөренири чугула. Агитатор тургустунуп келген айтырыгны ханы өөренип көөр, ооң утка-шынарының талазы-биле дорт, тодаргай харыыны бээр, бистиң чедиишкиннеривисти тода көргүзер ужурлуг. Чидиг айтырыгны оюп эртпези—агитатор кижиниң ажылының чугула кезээ.

Беш чылдың доозукчу чылы—1985 чыл совет улустуң амыдыралында база-ла онзагай. СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел ажылдары чер болганда шапкын чоруп турар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чылы чоокшулап орар. Коммунистерниң, идеологтуг фронтунуң бүгү дайынчыларының бедик хүлээлгези — партияның болгаш чоннуң сырый чаңгыс эвин улам быжыглаары, массаның чогаадыкчы энергиязын чурттуң күчү-күжүн улам быжыглаарынче, социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдарынче, ажылчы чонну ниитилелдиң ажыл-агый болгаш культура амыдыралын эргелеп башкарарынче мобилизастаары болур.

Хойдан-на хураган дээш

КЫШТАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Ак-Чыраа. Өвүр районнуң «Ак-Чыраа» совхозунуң Чалааты хойжу бригадазының малчыннарының хөй кезии аныяктар. Ынчангаш малчын кыштагларга аныяк сакманчылар, мал чеми сөөртүр трактористер, чолаачылар күзелдии-биле кээр. Хойжулар Александр Натпит-оол, Роза Балдан, Бюро Түлүш, Чалзып Тумат оларның коданнарында хой оолдаашкынын дооступ чыгаан.

Үжен бир оолдар, кыстар сакманчылар бооп, хойжуларга улуг дузазын көргүзүп турар. Сакманчылар Ольга Түлүш, Хаяңмаа Дагба, Бак-кыс Кара-Сал, Национал Тумат олар шалыпчыларының одуруунда. Комсомолчу чолаачылар Алексей Донгак, Аркадий Тумат, трактористер Вячеслав Донгак, Борис Натпит-оол болгаш Николай Дамдын кыштагларже суг, мал чеми сөөртүп, хүн нормазын 115—120 хуу чедирип турар.

Н. ДАМДЫН.

Бай-Тал. Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң Даштыг-Тей бригадазында — 1000 ажыг, Туралыг бригадазында — 1200 ажыг, Мешкен-Хөл бригадазында 1500 хой төрээн. Хураганнар онча-менди.

Хойжулар Хаван-оол Өнер-оол, Адыг-оол Иргит, Сыргыт-оол Таар-оол, Эдер-оол Мөңге оларның коданнарында ийи чүстен ийи чүс бежен чедир хой төрээн болгаш, хой оолдаашкыны барык дооступ турар.

Сакманчылар Чойганмаа Лама, Чойган Адыг, Сергей Чөзээ, Айлаң Өнер-оол болгаш өскелер-даа сезенден чүс чедир хураганнарны азырап, малчыннарга улуг дузазын көргүзүп турар.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Даг. Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунда аныяктарны мал ажылынга хаара тудар талазы-биле ээзээш эвес дуржулга чедип алдынган. Малчыннаар күзелин илереткен аныяктарның баштайгы бир-ийи чылдарда арга-дуржулгазы бедик хойжуларга сакманчылап азы дузалакчы кадарчылар кылдыр чорудары чаңчыл болган. Оон соонда олар аңгы кодан хүлээп алыр.

Шак ынчаар Ульяна болгаш Валерий Отсурлар 1971 чылда тускай кодан хүлээп ап, малчыннап эгелээн. Ол үениң иштинде олар шалыпчы ажыл-ижи-биле эш-өөрүнүң, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алганнар. Комсомолчу Ульяна Отсурну Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат кылдыр депшиткени бо бүгүнү херечилеп турар.

Салбакай, Байлак Дамчайлар, Валентина, Юрий Сагдылар, Вячеслав, Антонина Седиптер дээн ышкаш аныяк малчын өг-бүлелерни база маңаа киирип болур.

К. КУУЛАР.

ОНЧА-МЕНДИ

Он сес кодан шээр мал «Хөндергей» совхозтуң кыштагларында хүр кыштап турар. Оларның он ийи коданында 4.542 баш төрүүр хойнуң 2.300 ажыы бо хүннерде хурагаңнапкан. Херек кырында камгалап алдынган чаш мал бажының саны база ол хире.

Мурнуку чылдарга деңнээрге, совхозтуң шээр болгаш бода малы бо кышты күш-деңгелиг шыырак ажып турар. Бо хүннерде төрүүр коданныг малчыннарда ажыл-иш хайнышкынныг.

Кызыл-Дашта кыштап орар хоочун хойжу Каваакай Монгуштуң коданында төрүүр үш чүс ажыг хойнуң көвей кезии оолдапкан. Совхозтуң дуржулгалыг сакманчызы Мартын Монгуш ийи чүс он хураганны бо хүннерде доруктурган.

Төрээн Тывавыстың юбилейлиг чылында хойжулар ортузунга чарлаан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, тиилекчи болуп, чурттуң найысылалы Москва чедип, УАЧД-ни көргеш келген мурнакчы хойжу Чигжит Куулар бо чылын Алдырыкта кыштаан. Хойжунуң күш-ажылчы чедиишкининде сакманчыларның үлүү улуг. Хой ажылының чымыштыг ижинге аныяктарны өөредир дагдыныкчы хүлээлгезин күүседири-биле Чигжит Самович бо чылын сакманчы кылдыр комсомолчу Руслана Донгакты хүлээнип алган. Бо хүннерде хойнуң көвей кезии оолдапкан, а комсомолчу Руслана Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскаадып, 100 хураганны доруктурарын хүлээнгеш, баштай төрүттүнгеннерин ажаап, чүс баш хураганны бо хүннерде онча-менди доруктуруп өстүрүп турар.

Совхозтуң дуржулгалыг сакманчылары, Маадыр-өелер Хандыш Донгак, Чүсүк-Кара Монгуш, Куруулдаа Монгуш олар мал ажылынче аныяктарны хаара тудар айтырыгны чугулага ап, ону деткип, сакманчылар хуралынга сакманчы комсомолчуларны дагдынып, оларга ажыктыг арга-сүмезин берген.

Комсомолчу сакманчылар Зоя Монгуш, (Азалыг-Өдекте К. Куулярның кодааны), Михаил Куулар (Уялыг-Даш-Бажында Ш. Монгуштуң кыштаа), Игорь Сарыглар (Теве-Дашта М. Монгуштуң аалы), Дыдыраш Куулар (Доңгуруунда К. Куулярның кодааны) олар 70-тен 130 чедир хураганны бо хүннерде онча-менди доруктуруп, ниитиниң херээнге комсомолчу үлүүн киириштирип, мактадып турар.

В. САТ.

Чөөн-Хемчик район.

КУЛЬТУРА БАЙЛАКТАРЫН—ЧОНГА

Соңгукчуларның П. Н. Демичев-биле ужуражыышкыны

Коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери чоннуң культуразының, эртем-билииниң, эстетиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң хөгжүлдези-биле сырый холбаалыг. Ол дугайын Ярославльга Киров соңгулда округунуң соңгукчуларының РСФСР-ниң Дээди Советинге ол округтан депутатка кандидат — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри Петр Нилович Демичев-биле февраль 5-те болган ужуражыышкынынга демдеглээн.

Эш К. У. Черненко баштаан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи— Ф. Волков аттыг академиктиг театрның кол режиссёру РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Б. Дроздов П. Н. Демичевтиң амыдыралчы оруун болгаш ажыл-чорудулгазын чыылганнарга таныштыргаш, бүгү соңгукчуларны соңгулдалар хүнүнде боттарының бадылаашкынын коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш чаңгыс кижи дег бээринче кыйгырган.

Ужуражыышкынга Ярославльда дизель аппараттарының заводунуң оператору И. А. Грицюк, эмчи институдунуң ректору Ю. В. Новиков, педагогика институдунуң студентизи О. В. Куделина болгаш өскелер-даа санал берген. Олар Ярославль областың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын изии-биле деткип, долузу-биле чүүлдүгзүнүп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын, стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуурунче, ниитизи-биле беш чылдың болгаш доозукчу чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседиринче чүткүп турар деп чугаалааннар.

Чыылганнарга чылыы-биле уткуткан П. Н. Демичев чүве чугаалаан. Бедик идегелди көргүскени — РСФСР-ниң Дээди Советинге ооң кандидатуразын депшиткени дээш күш-ажылчы коллективтерге изии-биле өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Совет улус РСФСР-ниң Дээди Советинге, өске-даа эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларже ленинчи партияны долгандыр чаңгыс эптиг сырый каттышкан чоруп орар деп, оратор уламчылаан. Партияның болгаш чоннуң чаңгыс эви — бистиң күжүвүстүң кол үнер дөзү, социалистиг ниитилелдиң сайзыраңгайжыдарынга, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерниң үндезини.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму социалистиг культураның идеологтуг болгаш социал дээштиин бедидериниң талазы-биле чугула харыысалгалыг сорулгаларны илеп үндүрген деп, депутатка кандидат оон ыңай чугаалаан. Совет уран чүүлдүң идейлиг болгаш уран-чечен деңнелин бедидери — чогаадыкчы интеллигенцияның бүгү отрядтарының амгы үеде шиитпирлеп турар кол практиктиг сорулгазы бо деп, оратор демдеглээн. Совет социалистиг культураның амгы байдалдарын хөгжүлдези национал культураларның бот-боттарынга салдар чедирериниң база байлакшыжарының чорудуузун улам ханылааны-биле онзаланып турар.

Ленинчи партия бодунуң ээлчеглиг, XXVII съездизинче бар чоруур деп, П. Н. Демичев түңнелинде чугаалаан. Коллектив бүрүзү, бүгү совет кижилер коммунистерниң бүгү-эвилел чыыжын коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү участоктарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткууурунга белеткенип турар. Ол дээрге—партияның салган сорулгаларын ажыл-херектерге бодараарының, бүгү совет кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының сорук киирикчи күжүнүң үндезини.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМ ДЭЭШ

Соңгукчуларның К. В. Русаков-биле ужуражыышкыны

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын долгандыр совет кижилерниң бузулбас сырый каттыжыышкынын, социалистиг Төрээн чурттуң күчү-күжүн быжыглаарынче, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринче, делегейге тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган ооң тайбыңга ынак ленинчи политиказын бүгү чоннуң кызыгаар чок деткээнин эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел херечилеп турар.

РСФСР-ниң Дээди Советинге депутаттың кандидады СЭКП ТК-ның секретары Константин Викторович Русаков-биле Пролетар соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражыышкыны февраль 5-те Доңда-Ростов хоорайга болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш К. У. Черненко баштадыр хүндүлүг президиумга чыылганнар бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи —Ростовтуң «Ажылчын» комбинадының газ генераторунуң башкарыкчызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Т. Поляков ужуражыышкынга илеткел кылган болгаш К. В. Русаковтуң амыдыралы оруунуң база ажыл-чорудулгазының дугайында чугаалааш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын соңгулдалар хүнүнде бир эп-сеткилдиг бээринче соңгукчуларны кыйгырган.

Даштыкы хептер бүдүрер даараныгга каттыжыышкынының ажылчыны В. И. Божкова, «Кызыл Аксай» заводтуң профком даргазы А. Г. Дербенев, Күрүнениң М. Горький аттыг академиктиг шии театрының артизи РСФСР-ниң улустуң артизи К. Н. Абашина болгаш өскелер-даа ужуражыышкынга чүве чугаалаан болгаш областың ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турарын, беш чылдың доозукчу чылын шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурарынга бүрүн шиитпирлиин онзалап демдеглээн.

Чыылганнарның чылыы-биле уткааны К. В. Русаков чүве чугаалаан. РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат кылдыр ону депшидип, аңаа бедик алдарны көргүскен ажылчы чоннарының күш-ажылчы коллективтеринге, Ростов областың Пролетар соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илергейлээн болгаш ол бедик алдарны хамыктың мурнунда ленинчи Коммунистиг партияга совет кижилерниң ханы идегелиниң илергейлээшкини кылдыр санап турарын онзалап демдеглээн.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынга, ниити херекке Ростов областың ажылчы чоннарының салыышкынынга депутатка кандидат доктаагаан.

Делегей айтырыгларынче улуг кичээнгейни К. В. Русаков угландырган. Бистиң политикавыс бүгү делегейде депшилгелиг болгаш тайбыңга ынак күштерниң, калбак улус массаларның идегелдеринге болгаш күзел-соруунга бүрүн дүгжүп турар болганда, ол политика күштүг болуп турар деп, оратор чугаалаан. Ол политиканы бүгү совет кижилер идепкейлиг деткип, ук политика Совет күрүнениң экономиктиг болгаш камгалаар күчү-күжүнге даянып турар болганда, ол күштүг болуп турар. Бистиң чуртувус социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле сырый эвилелде туржуп турары-биле база ол политика күштүг болуп турар.

(СЭТА).

СОҢГУКЧУЛАР ЧАГЫГЛАРЫН БЕРГЕН

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар-биле бии-хемчилерниң ужуражыышкынының кезии.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Туралгының «Колос» Культура бажыңы. Бии-Хем районнуң совхозтарының, бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң төлээлекчилери чыглып келген. Улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы М. К. Дамчай РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар-биле ужуражылга хуралын ажыткан.

Хуралдың киржикчилери хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи, СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжин совет соңгулда системазының дугайында чүве чугаалаан болгаш депутатка кандидат Ч.-Д. Б. Ондарның допчу намдары-биле чыылганнарны таныштырган. Бо чылдың февральда болур соңгулдалар хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынын чаңгыс кижи дег бээринче ол соңгукчуларны кыйгырган.

Тураннын ыяш белеткээр пунктузунуң начальниги В. Я. Чудояков, Сельхозтехника каттыжыышкынының экономизи Н. А. Иванова, Туран хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы В. А. Виговский, «Саян» совхозтуң сүт-бараан фермазының бригадири Л. С. Лопсанов олар соңгулда мурнунуң ужуражылга хуралынга санал бергеннер. Олар боттарының түс-түс коллективтеринде ишчилерниң соңгулдалар хүнүнге канчаар белеткенип турарын депутаттың кандидадынга дыңнатпышаан, СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, соңгулдалар хүнүнде төлептиглерниң төлептиглери дээш бадылаашкынының чаңгыс кижи дег бээрин өөрүнүң мурнундан бүзүреткеннер. Олар чагыглар база бергеннер. Ыяш белеткээр пунктуга чиг эт баазазын тускайлаарынга, Сельхозтехника каттыжыышкынының мастерскаязын, хоорайга чурттаар фондузун немей тударынга, Өөк суурнуң төп кудумчузун асфальтылаар акша-хөреңгини дилеп тыварынга дузалажырын дилээннер.

Ч.-Д. Б. Ондар сөс алган. РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат кылдыр Кызыл № 940 соңгулда округундан ону депшиткен бүгү коллективтерге өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, ону төлептии-биле шыдаар дээш бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырын, бүгү күжүн, билиглерин үндүрерин соңгукчуларга бүзүреткен.

Бистиң чуртувуста болгаш республикавыста соңгулда кампаниязы Коммунистиг партияның болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң долгандыр совет улустуң сырый каттыжыышкынын бадыткап турар деп, ол уламчылаан. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаазы совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган. Тываның ажылчы чоннары база аңаа сорук кирип, күш-ажылчы чаа тиилелгелерни чедип ап турар.

Республиканың күш-ажылчы коллективтериниң эрткен чылдагы ажылының түңнелдеринге оратор доктаагаан. Үлетпүр продукциязын сайгарарының күрүне планын республика 101.9 хуу күүсеткен, хөмүрдаш казып тывар, чылыг энергиязы, колбаса кылыглары, саржаг бүдүрер талазы-биле даалгалар күүсеттинген. Чөвүнүң херелгел бараннарының бүдүрүлгези 17 хуу өскен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери көскүзү-биле немешкен. Сүт, мал болгаш куш садып алырының планы туста күүсеттинген. Шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны ол база чугаалаан.

1985 чыл — он бирги беш чылдың доозукчу чылы деп, Ч.-Д. Б. Ондар уламчылаан. Совет кижилер СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белеткенип турар. Бүгү коллективтерде бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, камналга чурумун шыңгыы сагыыр, камнап алдынган материалдар-биле ийи хүннү ажылдаар дээш кампания калбарган.

Бо талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседир дээш канчаар ажылдаар ужурлугун дээрзинге депутатка кандидат доктаагаан. Бии-Хемниң [illegible] маарыштыр эки чүүлдерни демдеглээн болгаш четпестерге доктаагаан.

Салдынган сорулгаларын бии-хемчилер чедиишкинниг күүседир, соңгулдалар хүнүн төлептиг уткуур дээрзинге бүзүрелин ол чугаазының төнчүзүнде илергейлээн.

* * *

Автоорукларны тудар болгаш ажыглаар бүдүрүлге эргелелиниң № 1 орук-тудуг эргелелиниң кызыл-булуңунга соңгукчулар чыглып келген. Оларның Кызылдың Мурнуу-чөөн № 6 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат, СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары Б. П. Свинцов-биле ужуражыр дээш келгени ол.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи, автоорук эргелелиниң кадр килдизиниң начальниги Р. А. Лунева Борис Павлович Свинцовтуң допчу намдарын чыылганнарга таныштыргаш, соңгулдалар хүнүнде төлептиглер дээш бадылаашкынының чаңгыс кижи дег бээринче соңгукчуларны кыйгырган.

Хуралга санал берген ажылчыннар, албан-хаакчылар боттарының коллективтериниң кежигүннериниң чаа чылды кандыг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелеп турарын таныштырбышаан, чагыгларын депутаттың кандидадынга бергеннер.

Бедик бүзүрелди көргүзүп, республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче төлээ кылдыр депшидип турары дээш Б. П. Свинцов өөрүп четтиргенин илергейлээн.

* * *

«Тээли» совхозтуң, Кызыл-Дэг ортумак школазының коллективтери Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга кандидат кылдыр Кызыл-Дэг № 35 соңгулда округундан депшиткени, СЭКП Тыва обкомунуң партийжи организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. М. Евтешин-биле ужурашканнар. Ажыл-херекчи байдалга эрткен чугааны олар кылбышаан, чагыгларын кандидатка бергеннер.

Василий Миронович Евтешин бедик бүзүрелди көргүскени дээш соңгукчуларга өөрүп четтиргенин илергейлээн, бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырын бүзүреткен.

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ.
Кызыл хоорай

Партия хооркомунуң хуралдаар залынга хоорайның чурттакчы чонунуң медицина хандырылгазын улам экижидериниң айтырыгларынга ажык чагаа хүнүн СЭКП хооркому, хооркүүском, «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның редакциялары эрткен пятницада эрттирген. Республиканың чамдык министерстволарының, ведомстволарының, хоорайның бүдүрүлге каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелериниң, медицина албан черлериниң удуртукчулары ооң ажылынга киришкен.

Ажык чагаа хүнүн СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткан болгаш ону башкарып эрттирген. Медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле хоорайда байдал улам таарымчалыг болуп бар чыдар. Социал-хандырылга хемчеглеринге эрткен чылын 11 949,7 муң рубльди хоорай бюджединден үндүрген, ооң иштинден 5972,6 муң рубльди кадык камгалалынга база күш-культурага чарыгдаан.

2 миллион 449 муң рубльди бир хар чедир назылыг уруглар иелерге шөлээ хүннериниң чамдыызын төлээринге үндүрген. Иелер чаштың кадыын камгалаарынга эвээш эвес чарыгдал үнген. База ол ышкаш 6 миллион 707 муң рубльди бюллетеньге турган ажылчыларга төлээн. Совет кижиниң кадыкшылы дээш сагыш салыышкын бистиң чуртта эң чугула социал айтырыг болуп турарын бо саннар безин херечилеп турар.

Бир эвес деңней алыр болза, капитал чурттарында медицина дузазы төлевирлиг болуп турары-биле ылгалдыг. Чижээ, АКШ-ка эмнелге орнун бир хүн ээлээрге 200 долларны, чүрекке операция кылдыртырга 9600 долларны, гланд кестирерин база иштиг кижи божуп эмнедирге 400 долларны төлээр.

Совет медицинаның кижи дээш сагыш салыышкынын бистиң хоорайывыста кадык камгалалының хөгжүлдезинден көрүп болур. Чүгле оңгу беш чылда база он бирги беш чылдың дөрт чылдарының дургузунда 60 оруннуг божудулга бажыңы, психика аарыг кижилерни эмнээр 75 оруннуг салбырны, 300 кижи хүлээп алыр поликлиникалыг 120 оруннуг уруглар салбырын, «Туваавтотранс» каттыжыышкынның ажылдакчыларынга поликлиника филиалын, херел-биле эмнээр терапияның болгаш радиоизотоптуг диагностиканың радиология корпузун ажыглалга киирген. Он муң чурттакчыга хамаарыштыр алырга, чыттырып эмнээр орун фондузу 293 болуп турар, РСФСР-ниң нийти деңнелинден ол көргүзүг хөй.

Нийтизи-биле алырга, найысылалдың кадык камгалалы көскүзү-биле бурунгаарлаан. Ынчалза-даа кадык камгалалын экижидер талазы-биле кылып чорудар ужурлуг айтырыглар эвээш эвес. Ол дугайын ажык чагаа хүнүнде келген чагаалар база катап херечилеп турар. Оларда шүгүмчүлеп турары болза, чамдык эмнелге черлериниң ажылы чогуур негелдеге четпес, ортумак звенонуң кадрлары-биле дыка хөй эмнелгелер долу кылдыр четчелеттинмээн. Кижилерге кичээнгейлиг эвес, албан-хүлээлгезинге харысалга чок чамдык таварылгалар бар.

СТАЦИОНАР, ПОЛИКЛИНИКА АЛБАН ЧЕРЛЕРИ

Ажык чагаа хүнүнде республиканың чыттырып эмнээр эмнелгезинге, хоорайның № 1 поликлиниказынга, херээженнер консультациязынга болгаш гинекология салбырынга адрестээн чагаалар, шүгүмчүлелдер эвээш эвес болган. Оларга харыыларны республика эмнелгезиниң стационар албан черинде эмнээшкин талазы-биле кол эмчиниң оралакчызы **Л. Л. Карелина,** республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы **А. Н. Дьяченко,** хоорайда № 1 божудулга бажыңының кол эмчизи **А. Н. Куулар** берген.

Шүгүмчүлелдиг саналдар-биле кады республика эмнелгезиниң салбырларының болгаш албанының ажылын улам экижидеринге ажыл-херекчи чөптүг саналдар киргенин Л. Карелина саналынга чугаалаан. Эмнелгеге чылдың-на 10 муң аарыг кижи кадыын экижидип эмнедип турар. Чонуң эмнелгеге киирген хомудалдарын болгаш саналдарын коллективке сайгарып келген. Кирген шүгүмчүлелдиг саналдарның хөй кезии медицина хандырылгазының культуразын бедидеринче болгаш аарыг кижилерни чыттырып эмнээриниң айтырыгларынче сагыш салырын айыткан. Кезип эмнээр салбырның болгаш терапияның аарыг кижилер хүлээп алыр черлеринге хамаарышкан шүгүмчүлелдиг саналдар база киргилээн. Ол черлерниң ажылын салбырның эргелекчизи болгаш кол эмчиниң оралакчызы доктаамал контрольдап келген. Сөөлгү үеде аарыг кижилерниң үр манадыр таварылгазы болбаан. Эмнелге комплекизинге келген дүрген дуза көргүзер аарыг кижилерниң анализин неделя санында беш минутага сайгарары чаңчыл болу берген.

Амгы үеде санитаркалар, нянялар-биле эмнелге 50-60 хуу хандыртынган. Эмнелгеге санитаркалар чугула болуп турар. Оларның ажылынга негелде улуг. Чамдыкта күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдa бээрлер база турар. Арга-дуржулгалыг хоочун нянялар санныг-ла кижи бар. Ынчангаш няняларның ажылында четпестер бо-ла таварышкылаар. Оларны ажылынга өөредип чаңчыктырар, доктаамал ажылчыннар болдурар дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар.

Аарыг кижилерге амданныг янзы-бүрү аъш-чемнерни белеткээри, магазинниң аъш-чем-биле хандырарындан хамааржыр. Эмнелгеде ногаа болгаш фрукт аймаа шыгжаар чер бар. Картофель, капуста, морковь-биле амдызында хандыртынган. Поварлар аарыг кижилерге чемни амданныг кылдыр белеткеп бээрин кызыдып келген. Кым-бир кижи чемниң шынарының талазы-биле хомудал киирген болза, ону дораан чайладырының хемчээн ап турар.

Эмнелгениң болгаш оон салбырларында эмчилерниң ажылы көрдүнген инструкция ёзугаар кылдынып турар. Салбыр эргелекчилери хамаарышкан участогунда ажылдарны бүрүнү-биле харыылаар. Аарыг кижилерни эмнээрин, анаа сүме бээрин эмнеп турар эмчизи харыылаар болгаш, ооң ажылын салбыр эргелекчизи контрольдаар. Нерв болгаш терапия салбырларының аарыг кижилериниң эртенги шинчилгезин чорударда, эмчи биле постунуң эмчи сестразы кады кылыры болдунмас. Эмчи сестразынга 40-80 аарыг кижиниң байдалын бижиири берге.

Чоокку үеде уругларның кезип эмнээр салбырын ажыдарын планнаан. Аңаа дижи аарыг уругларны чыттырып эмнээр оруннарны тускайлаары көрдүнген. Ийи чыл маңаан аарыг уругларны кезип эмнээрин бирги ээлчегде киирерин дугурушкан.

Кызыл хоорайда херээженнер консультациязының регистратура ажылы кажан экижиирил? Бо эмнелгеге эмнедип төндүргүже ведир карточканы эмчиге арттырып болур бе? Ук эмнелгениң бир талазында гинекология салбыры бар болгай. Херээженнер аңаа эмнедип баргаш, ийи кижи чаңгыс орунга хонар таварылга турар. Ол ышкаш херээженнер консультациязының эмчилериниң ажылы дендии кызыг-чай чок. Бо эмнелгени болгаш гинекология салбырын эмчилерниң ажылдаарынга, херээженнерниң эмнээринге таарымчалыг кылдыр кажан делгемчидер ирги? Кандыг-даа эмчиниң аарыг кижилерге ээлдек-эвилең, чылыг-чымчак чагыг-сүмези аарыг кижилерге эм-биле дөмей болгай. Бо эмнелгеде чамдык акушер-гинеколог эмчилерниң аарыг кижилерге каржы-халаңнызы кажан чидер ирги? Хоорайның ажылчы чоннарының салган бо айтырыгларынга № 1 божудулга бажыңының кол эмчизи А. Н. Куулар харыы берген.

Херээженнер консультациязының р е г и с т р а т у р а ажылын февраль дөрттен эгелеп эде көрген. Эмчиге катап кирер аарыг кижилерниң карточказы эмнедип дооскуже дээр эмчиге чыдар. Эмчиге катап кирер ужурлуг кижилер катап бижидилге чокка айыткан шагында чеде бээр. Кадык камгалал министерствозу гинекологияның байдалын өөренип көргеш, бо чылдың бирги кварталында № 1 божудулга бажыңының баазазынга 25 оруннуг гинекология салбырын ажыдарын планнаан. Чамдык акушер-гинекологтарның аарыг кижилерге каржы хамаарылгазының талазы-биле фактылар ам-даа читпээн. Коллективке ук айтырыг талазы-биле хуралдарны, конференцияны эрттирген болгаш өске-даа хемчеглерни чоруткан. Мындыг четпестерни узуткаары-биле ам-даа боттуг ажылдарны чорударын эмчи бүзүреткен. Амгы үеде бажың чогундан тоску участокту ажыдары болдунмайн турар. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозундан болгаш партия, совет органнардан херээженнер консультациязын делгемчидип бээриниң талазы-биле эмчи дилег кылган. Ол дилегни чогуур удуртукчулар кичээнгейге ап, дарый хемчээн алыры чугаажок.

Кадык камгалалынга амбулатория-поликлиника ачы-дузазы чоңга бирги чергениң ужур-дузалыг дээрзин республиканың кол эмчизиниң оралакчызы А. Н. Дьяченко саналынга демдеглээн. Хоорай поликлиниказы бир ээлчегде-ле 500 кижи хүлээп ап турар. Ийи ээлчегде 1000 кижини хүлээп ап келген. Поликлиникада тон азар чер чүгле ийи чүс кижиге таарыштынган. Тон азар черни алгыдары бо черниң байдалы-биле болдунмас.

Ажылчы чон бо эмнелгениң адресинге элээн хөй саналдарны киирген. Ылангыя ол саналдарның хөй кезии поликлиниканың регистратура ажылдакчыларының чон-биле ажылдаарының культуразын экижидеринче сагыш салырын чугулалаан. Эрткен чылын бо талазы-биле организастыг хемчеглерни алган. Эртенги шактарда ийи регистраторга бир кижини немээн. Бо чорук аарыг кижилерге бижидилге чорудар үени эвээжеткен. Ийиде, шыңзылга кылыр регистраторну аңгылаан. Үште, окулист, лор дээн чижектиг тускай эртемниг эмчилерже кирер бижидилге черин тускайлаан, учёт, контролюн шыңгыыраткан. Дөртте, аарыг кижилерге бюллетень бижип бээрин тепчүткен. Бир эмчи сестразын мында база ажылдадып каан. Коллективте чамдык ажылдакчылар аарыг кижилерге ээлдек-эвилең эвес чаңын көргүзе бээр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыда-даа берген боор. Мындыг четпестерни эдери-биле эмнелгениң удуртукчулары хөй-нийти организациялары-биле бүгү хемчеглерни ап келген. Чамдык кижилер-биле бот-тускайлаң беседаны-даа кылып турар.

АЪШ-ЧЕМ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Ажык чагаа хүнүнге чамдык айтырыгларга республиканың садыг министри **К. Х. Шавыраа** харыылаан.

— Хоорайда диета чемненилге столоваязында белеткеп турар аъш-чемниң шынары негелдеге дүүшпес, херек ужурлуг чем менюда чок болур-дур.

— Чөптүг хомудалдар-дыр. № 3 столоваяда диета залы бар. Бир залга хоорайның школаларының өөреникчилериниң чемненилгезин ында организастаан, ооң уламындан диета ёзугаар чемненир кижилерни өске улус-биле кады чаңгыс залга чемгерер ужурга таваржып турар. Диета залын тускайлаар айтырыгны Садыг министерствозу чоокку үеде шиитпирлээр.

«Огонек» кафеде, № 8, 10, 11 болгаш өске-даа ажылчын столоваяларда диета столдары бар бе?

Ол черлерге аңаа чемненилгени талон ёзугаар чорутпайн баар таварылгалар тургулаан. Ону болдурбазы-биле, столдарга «диета столу» деп бижилге-көргүзүгнү тургузар. А чемниң шынарын бүдүрүлге эргелекчилери контрольдаар ужурлуг.

Сааттыг болгаш уруг эмзирер иелерни эът, үс-биле, быштак, кырлыг-кара кадыы-биле хандырар дугайында айтырыг база бар. Аңаа доктаап көрейн. Арга-курлавыр эътти үстүнде айыткан бөлүктүң кижилеринге аңгы садарын организастаар арганы бербейн турар. Аңаа хамаарыштыр, комиссия дамчыштыр саарар 4 магазинде эътти үзүктелиишкин чок садарын организастааның немей чугаалаары чугула деп бодай-дыр мен. Сметананы, творогту, сливкини хоорайның аъш-чем магазиннеринде доктаамал садып турар, быштак база бар. Уруг эмзирер аваларга кырлыг-кара кадыын аңгы садарын организастаары болдунмайн турар.

— Эмнелге столоваяларында ногаадан кылган чем ассортиментизи кызыы.

— Эмнелге черлериниң аъш-чемин үүрмек барааны мөөңнеп садар магазин хандырып турар. Ногаа аймаан, сүт продуктулары болгаш өске-даа чүүлдерни Кадык камгалал министерствозу-биле дугурушканы чижек-хемчээлди барымдаалап хандырар. Ногаалар морковь, согуна, свёкла, капуста, картофель четчир. Бир эвес Кадык камгалал министерствозунуң эмнелге болгаш уруглар албан черлери кыжын чемге ажыглаар ногааны күзүн, кажан ону белеткеп турар үеде, хөй эвести-даа шыгжап алыр болза, оон-даа эптиг болур ийик.

Ам чигир аарыглыг кижилерниң садыг хандырылгазының чурумунга хамаарыштыр чугаалап көрейн. Кызылдың аъш-чем садыының № 20 магазинниң коллективи Кадык камгалал министерствозунуң бадылааны даңзыда кижилерни оларга көрдүнген аъш-чем-биле хандырарын организастап турар. Министерство-биле дугурушкан чижек-хемчээл ёзугаар эътти, кырлыг-кара кадыын, минералдыг сугну хандырып турар. Садып турар продуктуларның ассортиментизин оон-даа калбартыры күзенчиг, ол амгы үеде арай болдунмайн турар. Ынчалзажок эргежок чугула карамельдерин, печеньени садар талазы-биле хемчеглерни алыр бис. Ооң-биле кады Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу чигир аарыглыг кижилерге тааржыр хлеб-булочка кылыгларын үндүрүп болур. Аъш-чемниң ассортиментизин ынчаар база калбартып болурунуң аргазы бар.

Минералдыг сугларны садып турарынга хамаарыштыр. Бистиң республикаже минералдыг сугларның сөөртүлгезин чүгле Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарынче бараан сөөртүрүнге көрдүнген шак ындыг савага сөөртүп болур. Бээр сөөртүп турары эвээш. Аңаа бөдүүн-даа савага сөөртүп эккээринге чөпшээрежип турар бис. Кадык камгалал министерствозу-биле кады бо чылдың бирги чартыында дугуржуп, эргежок хереглеп турар аарыг кижилерге хөйнү үндүрер сорулга-биле ону садарының чурумун ажылдап кылыр бис. Тус черниң аржаан сугларын ажыглаар сорулга-биле баштайгы шенелделерни чоруткан болгай, ындыг-даа болза оон ыңай хөгжүлдени албайн барган.

УРУГЛАР ЭМНЭЭРИНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Кызыл хоорайда уругларның медицина хандырылгазынга хамааржыр айтырыгларга республиканың уруглар эмнелгезиниң кол эмчизи **Ю. В. Карымов** харыылаан:

— Уруглар — бистиң келир үевис. Бистиң чуртувуста чаштарның келир үези дээш сагыш-човаашкыны улуг. Оларның кадык-шыырак болуп өзериинден артык чүве чок. Уругларга кадык камгалал албан черлериниң объектилери бистиң чуртувуста чыл санында ажыглалга кирип турар. Хоорайның барын талазынга ээлчегде 300 кижи хүлээп алыр поликлиниканы эрткен чылдың ноябрьда ажыглалга киргени ооң бир бадыткалы. Хоорайның уруглар эмнелгелериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды ол тургускан. Чижээ, тускай эртемниг эмчилерниң хүлээп алыышкынын ам чаңгыс черде организастаан. Оон мурнунда олар хүлээп алыышкынны аңгы-аңгы поликлиникаларга чорудуп турган болза, ам таарымчалыг апарган. Оон түңнелинде уругларның № 1 поликлиниказының эмнелге шөлү элээн делгем болу берген. Ол поликлиниканы ажытканы уругларның медицина хандырылгазын улам экижидеринге идиг болганын демдеглексеп турар мен. Аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү база чугаалаксап турар мен. Кабинеттер чедишпезинден үш-дөрт педиатр чаңгыс өрээлге хүлээп алыышкын чорудар ужурга таваржып турган болза, ол айтырыгны эде көөр арга ам тургустунган деп болур.

Уругларның кадыкшыл байдалын оларның чурттап турар чериниң аайы-биле участок эмчилери, медицина сестралары хайгаарап турар. Аңаа хамаарышкан айтырыгларда мындыг янзылыг бодалдар бар-дыр, ону күзел дизе ажырбас. Оон бирээзи бо: «Участок эмчилери уругларның хүлээп алыышкынын хүн дургузунда чорутса кандыгыл?». Аңаа харыы мындыг: участок эмчилериниң ажылын карышкак график-биле тургускан, хүлээп алыышкынны үш шак чорудар. Оларның участогунда ажылдары база бар болгай, ооң-биле кады бо удаада эмчилерниң бажыңнарже чалалгаларже барып турарын утпаза чугула. Ажылдың бо чурумун өскертири болдунмас.

Тускай эртемниг специалистер, чижээ, лор-эмчи, невропатолог, логопед айтырыы бисте шынап-ла элээн нарын, специалистер чедишпейн турар. Үстүнде адааным ол мергежилдиг эмчилер Кызыл хоорайда бар, Ак-Довуракта барын бар-даа болза, четче эвес. Ынчангаш байдал кандыг-дыр, бодап-даа көрүңер даан. Ынчалзажок чугула бо айтырыг кичээнгейде. Кадрларны өөредир, быжыглаар хемчеглер алдынып турар. Ийи окулисти, лор-эмчини белеткедип, өөредип чоруткан бис, невропатолог айтырыы база шиитпирлеттинип турар.

Уруглар поликлиниказында регистратураларның ажылында четпестерге хамаарыштыр ол мынча деп чугаалаан: «Хомудалдар чөптүг-дүр. Ында ажылдап турарларның талазындан анаа келген кижилерге дыңнангыр, сагыш-човаңгыр эвезинге хамаарыштыр чугааны чорудуп турган бис. Ажылдың культуразынга хамаарышкан айтырыгны хуралдарга чугаалажып турар. Моон соңгаар кижизидилге ажылын улам күштелдирип, дээштиг дээш ажылдаар апаар бис».

Сөөлгү айтырыгга харыы: Уруг аарааңда, бюллетеньни чүгле ие кижиге бижип берип турар бис. Негелде-даа ындыг. Бир эвес өг-бүлениң херээжен ээзи аарып турар, азы сургакчылап, шөлээлеп, өске черже чораан болза, бо таварылгада, харын ада кижиге бюллетень бижип берип болур. Ада-иелерниң сонуургап турар айтырыгларының бирээзи ол.

Уругларның медицина хандырылгазында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Оларны чайлатпышаан, чаштарның кадыы дээш хандырылганың культуразын бедитпишаан, кызымак ажылдаарывысты түңнелинде чугаалап каайн.

ТУСКАЙ ЧУГААНЫ КЫЛЫР

Кадык камгалалының министри Н. В. СИЗЫХ ажык чагаа хүнүнде хоорайның медицина хандырылгазын улам экижидериниң талазы-биле чоннуң чагаа-бижиктерин, саналдарын, хомудалдарын чугаалажып көрүп турары чугула ужур-дузалыг деп демдеглээн. Ол болза кижилерге кичээнгей, бо айтырыгны шиитпирлээринге чурттакчыларны кириштирери, оларның үнүн дыңнаары, күзел-бодалын барымдаалаары-дыр.

Кадык камгалалы амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар техника-биле дериттинген. Бо адырга 27 миллион рубльди үндүрген. Санавиацияны, дүрген дуза чедирериниң машиналарын ажыглап турар. Эмнээшкин шынар-даа, талазы-биле экижээн. Эрткен чылын үжен муң кижиге медицина хандырылгазын чоруткан. Оларның иштинден дыка хөй кижилерге нарын кезиишкиннерни, эмнээшкиннерни кылган.

Он муң чурттакчыга-ла 69 эмчи (РСФСР-ниң деңнелинден 1,5 катап хөй) онаажып турар. Медицина ажылдакчыларының чуткулдуг күш-ажылының түңнелинде улус ажыл-агыйының адырларынга хөй кижилерни кап-кадык кылдыр сегиткеш, эгидип берген.

Найысылалдың эмнелге албан черлеринде дээди эртемниг 500, тускай ортумак эртемниг муң ажыг кижи чоңга бараан боол турар. Беш эмчиниң бирээзи-ле бедик категорияның ажылдакчызы. Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи деп хүндүлүг атты 41 эмчиге, 1984 чылда бистиң хоочуннарывыстың бирээзи Александр Иванович Канунниковка ССРЭ-ниң улустуң эмчизи бедик атты тывыскан.

Хоорайның чамдык эмнелге черлери бичии, сыңышпас, амгы негелдеге дүүшпейн турар. Эмчи кадрлар, ылаңгыя ортумак звено ажылдакчылары, чедишпейн турар. Ону шиитпирлээриниң хемчеглери — СЭКП хооркомунуң, хооркүүскомнуң, кадык камгалалының кичээнгейинде. Хоорай поликлиниказын алгыдар, найысылалдың чөөн талазында эмнелге тудуун дүргедедири негеттинип турар,- ооң чугулазы кымга-даа билдингир.

Шиитпирлеттинмейн турар, берге айтырыгларга сыдап алгаш, харысалганы боттан чайладырын, ажылга хол салдынарын кымга-даа чөпшээрээвээн. Эмнелге хандырылгазын чедир организаставайн турар, албан-хүлээлгезинге харысалга чок, (ажык чагаа хүнүнге келген бижиктерниң бир кажында чамдык эмчилерниң адынга шүгүмчүлелдер бар), ажылдакчылар-биле тускай чугааны кылыр бис.

СТОМАТОЛОГИЯ

Стоматология талазы-биле ажык чагаа хүнүнге келген чагааларга харыыларны республиканың стоматология салбырының кол эмчизи **Л. М. Эйдумов** берген.

— Диш кылдыртырының хуусаазы чүге ийи чыл чедир узап турарыл?

— 1984 чылдың август айга чедир ортопедика дузазын чүгле дөрт техник (оларның бирээзи аарып турганындан барык ажылдавайн келген) чедирип турган. Хоорайның чурттакчы чонунуң санын барымдаалап алырга, 18 диш техниктери херек, эрткен чылдың сентябрьда ортопедика салбырынга ажылдаары-биле аныяк ийи техник келген, оларга, мергежилин ыяк кылдыр шиңгээдип алырынга, ам-даа чыл хире үе херек. Чүгле бир чыл стажтыг база бир ажылдакчы немешкен. Моон алгаш көөрге, байдал ам-даа нарын.

Диш кылдыртып алыр дээш, хүнүнүң-не 20 кижи ээлчегге бижиттирип турар, ээлчег 1986 чылдың февральга чедир шөйлү берген. 1982 чылда байдал чүгээр, ынчан биске тос техник бар турган ээлчегни ооң уламындан чүгле ийи-үш ай манаар турду.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге дузалаар чүүл болза, медучилищениң баазазынга диш эмнээр техниктер бөлүүн 1985 чылдың август бирден эгелеп ажыдары, ынчан байдал чүгээртээр.

— Диш турдурарда уруглар-даа, улуг улустар-даа стоматологиязында аарыырын чидирер кылдыр чүге хемчег албайн турарыл?

— Новокаин салырынга база өске-даа чүүлдер кылырынга таарышпас кижилер база бар, ынчангаш байдалды нарыыдадып турар. Бо чижектиг аарыг кижилерни вторник болгаш пятница хүннеринде хүлээп ап, аарыг чидирериниң нийти хемчээн ап, оларның аарыг дижин туруп турар.

— Хары угда ийи-үш дишти чүге эмневезил?

— Бир аарыг кижини хүлээп алырынга 20 минута үндүрери көрдүнген. Бистер ол үени 15 чедир кызырып алдывыс, кадрлар чедишпезинден, ээлчегде улустуң хөйүнден үе чедишпейн турар.

— Профилактика ажылын чорудары-биле эмчилер чүге бүгү организацияларже үнмейн турарыл?

— Чүгле улуг үлетпүр болгаш тудуг организацияларынче үнүп турар. Эрткен чылын 29 бүдүрүлгеге барып чедип, эмчи дузазын чедирген. Шупту организацияларже чедер арга чок боол турар.

— Хоорайның чамдык школаларында стоматология кабинеттерин ажыткан, ол черлерже сагыш човангыр, уругларга эки кижилерни чорудуп бээр арга бар бе?

— Хөй чыл стажтыг эмчилер ында ажылдап турар. Оларның ажылынга хамаарышкан хомудалдар келбээн, бир эвес ол айтырыг тургустунуп турар болза, тодаргай хемчеглерни алыр бис.

ДҮРГЕН ДУЗА ЧЕДИРЕРИ

Дүрген дуза чедирер станциязының ажылынга хамаарыштыр айтырыгларга эмчи Л. Г. Брянская харыылаан.

Дүрген дуза чедирер станция Кызылдың болгаш хоорай кыдыында чоок суурларның: Каа-Хемниң, Баян-Колдуң, Сукпактың, Чербиниң, Кара-Хаактың, Элегес-Аксының, Ээрбектиң, Сесерлигниң чурттакчыларынга, азы 110 километр радиустуг девискээрде 87 муң чурттакчылыг черни хандырып турар. Хүнүң-ле дежурныйлаашкында эртенден кежээ 17 шакка чедир 7 машина, а 17 шактан дүне 01 шакка чедир сески машина база немежир. Дежурныйлаашкында эмчилер дүн-хүн чок, хондур ажылдап турар.

Бистиң ажылывыс кижилерниң кадыынга соңгаарлаттынмас, эң дүрген дуза чедирери-биле холбашкан. Ынчангаш аңаа шаптыктап турар чүүлдерни чайладыры күзенчиг. Чамдык бажыңнарда дугаарлар астынмаан, подъездилерде чырык чок болуру — келдиришкинни кылган адрести тывары бергеледип турар. Хонукта 70-ден 100 чедир санныг келдиришкинни хандырып турар бис. Чылда ортумаа-биле 32 муң чедир кижи, азы Кызылдың 2 чурттакчызының бирээзи-ле дүрген дузаны ап турар.

Чүрек-дамыр аарыгларындан, хан базыышкыны улгадырындан чамдык эмнер тывылбас, аптекаларда чок дээр дугайында айтырыгларга аптека эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы **Ю. Е. Козловский** тайылбыр берген.

Ооң соонда ол дараазында айтырыгга доктаагаан. Карак эмнээр эмнелгеде эмчилер чедишпес, чүгле чаңгыс окулист турган. Аарыг кижилерни хүлээп алырынга эптиг болдурары-биле окулистерниң ажылдаар графигин декабрьдан эгелеп өскерткен, поликлиникада окулист амгы үеде эртенгиниң 8 шак чартыктан кежээ 18 шакка чедир ажылдап турар. Оон аңгыда чүгле карак шилин бижидип алыры-биле келген кижилерни дуржулгалыг медсестра хүнүң-не 15 шактан 18 шакка чедир хүлээп ап турар.

Оптика магазиниң ажылынга хамаарыштыр чугаалаарга мындыг. Карак шилинге оправа чагыының 60 хуузу кээп турар болгаш ол талазы-биле хереглел ам-даа хандыртынмайн келген. Мында кирген айтырыгларда көстүк садарынга бижимел оочур тургузарын дилээн. Ол болдунмас. Доктааттынган чурум ёзугаар карак шилин оптика магазиннеринге база коэффициент ёзугаар бээр. Шили чок чүгле көстүктү аңгы садарын чөпшээревес болгаш эмчиниң бижээни рецепт ёзугаар шилди база таарыштыр кылгаш, карак шилин оптика магазини долу белеткээш садар ужурлуг. Бар көстүктерни магазинниң делгииринде делгеп көргүзүп каан болур.

Септеттинген карак шилдериниң шынарын тускай комиссия үргүлчү хынап турар. Илерээн четпестерни буруулуг кижилерге чедир кылдырып, хемчээн алырын чурумчуткан.

Ажык чагаа хүнүн түңнеп тура, СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. СВИНЦОВ бир бөлүк айтырыгларга харыыларны берген. Оларның бирээзи болза, медицина кадрларының ажылдан үнер-кирериниң бир чылдагааны чуртталга шөлүнүң чедишпейн турары. Аңаа харыылап тура, секретарьның демдеглээни болза, бо айтырыг чүгле кадык камгалалының ажылдакчыларынга хамааржыр эвес, нийти айтырыг-дыр, ону болур-чогууру-биле шиитпирлеп турарын чугаалаан. Чуртталга, өске-даа объектилерниң туттунуп турарының темпизи бөгүнгүнүң негелдезинге дүүшпес. Бажың тудуунуң комбинадын ажыглалга бо чылын киирер. Кажан ол төлевилелде көрдүнген күчүзүнге чедир ажылдай бээр болза, ол чылда 70 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудар арганы бээр, байдал экижиир. Бөгүн бистер чылда ийи бажыңны ажыглалга киирип турар бис, комбинаттың ажылы эгелээрге, ол темп беш катап дүргедээр. Ол ажылды чүгле манавайн, шапкынчыдар бис.

414 өрээлдиг чаагайжыткан общежитиениң тудуу май-июнь айда доостур. Ону ажыглалга киирерге, чырыдыышкын, культура, кадык камгалалының албан черлериниң аныяк специалистеринге оон өрээлдерни үндүрүп бээр. База ол ышкаш бо чылын он квартираны медицина ажылдакчыларынга бээр.

Уруглар поликлиниказынга чедерде бир автобустан өскезинге орар, ынчангаш шак-үе чидиреринге таваржыр. Чижээ, Каа-Хем суурдан ол эмнелгеже өттүр чоруп болур автобус шимчээшкини чүге ажыттынмайн турарыл? Дорт орук бар болза, ажыл-агыйның бүгү адырларынга ажыктыг болгай. Ол айтырыгга дараазында харыыны берген. Кечил-оол кудумчузун, чылыг дүжери билек, алгыдар болгаш чаартып кылыр, ооң соонда үстүнде айтырыгны шиитпирлеп, уруглар поликлиниказының чанынга автобус доктаар шөлдү тургузуп болур.

Хоорайның агаарын арыг тургузар, ыш-бузун эвээжедир талазы-биле айтырыгларны ажык чагаа хүнүнде база салган. Ол айтырыгга харыылааны болза, хоорайның тудугжулары бо беш чылдың эгезинден бээр Кызыл электростанциязында кайызы-даа шакта 75 тонна бус бээр № 10, 11, 12, 13 котёлдарны, «ЦЭС—хоорай» ийиги чылыг дамчыдар хоолайны, кварталдар аразында тарадыр чоруткан чылыг четкилерин ажыглалга киирген. Хоорай иштинде чамдык бүдүрүлгелериниң, чурттакчыларның хууда бажыңнарының ыжын чайладырының айтырыгларын шиитпирлээриниң аргазын көрүп турар. Бүдүрүлгелерниң ыжын таратпазы-биле оларның одалгазын нийти кылдыр төпчүдерин өөренип көрүп, кылып турар, хөмүр-даш өттүлар бажыңнарны көжүрер, ооң орнунга чаагайжыдыр туттунган бажыңнарны тудары көрдүнген.

Б. П. Свинцов өске-даа айтырыгларга долчу харыыны берип тура, ажык чагаа хүнүнге көдүрүлген айтырыгларны шиитпирлээриниң хемчеглерин ажылдап кылырын, ону СЭКП хооркомунуң бюрозунга бадылааш, контрольга алырын дыңнаткан.

Ажык чагаа хүнүнден репортажты «Шынның» тускай корреспондентилери: Н. ООРЖАК, В. КУУЛАР, С. ЧООДУ, А. ОКСУР кылган.

БАШТАЙГЫ ТУЛЧУУШКУН УТТУНДУРБАС

Дайын хоочуну чугаалап тур

Совет улустуң төөгүлүг Тиилелгезиниң 40 чылы чоокшулаан тудум-на, дайын киржикчизи кижиге фронтучу амыдыралдың чамдык кол-кол болуушкуннары, ылаңгыя баштайгы тулчуушкун каракка көстүп, кулакка дыңналып келген ышкаш боор-дур. Бо Улуг Тиилелгени делегейниң депшилгелиг миллион-миллион кижилери, оларның арасында Тываның ажылчы чону четтикпейн манап, гитлержи фашизмни чылча шаварынга улуун киирип турган.

1944 чылдың январь 28-те акы-дуңма Украинаның Деражно суурдан ырак эвесте муңгаш ээзим иштинге доктааган бис. Ынчаарда бистиң взводувус дүнеки камгалалга турган. Салбыр командири кижи болганымда, эки турачы дайынчыларны дүнекиниң ийи шак үезинде таныыыл черинге солуштуруп кааш, улуг оңгуга олурган мен. А оңгуга Моңгуш Бүрбү, Маады Баян-Дөгүс, Түлүш Сундуй-оол болгаш оон-даа өске дайынчылар база турган чүве.

«Хенде хох» деп кургамзыкту дыңналган соонда, автомат-биле соксаал чок тарбыдадыла берди. Х. Калбак, О. Сырат-оол суглар оңгудан үне халыштывыс, дайзын дезипкен. Ол дүне айдыны аажок болган. Дезип бар чыткан дайзыннарны амыр-соксаал чок боолап турдувус. Ол өйде дайзыннарның бөлүк хайгыылчылары бүдүү келеп келгеш, бистиң туружувусче халдаан болгаш «дыл» тударын оралдашкан. А түңнелинде чүү болганыл дээрге, үш немец өлүрткен, бирээзин балыглаткаш, боду биске «дыл» болуп туттурган. Ону полктуң штавынче дораан-на чорудупкан бис. Ол кыска сегиржип алыышкынга эки турачылар Т. Сундуй-оол биле М. Баян-Дөгүс олар аар балыглаттырган. Тыва эки турачылар эскадронунуң үшкүзү — бистиң взводувус, өске взводтардаан мурнай фашистер-биле шак ынчаар тулушкан. Эскадрон командири капитан Кечил-оол даартазында бистиң взводтуң дайынчыларынга байыр чедирип, өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Хамааты дайынның маадыры Морозов аттыг 8-ки гвардейжи аъттыг шериг дивизиязының 31-ги полугунуң бир дугаар эскадронунуң эрес-дидим командири, мурнунда хөй тулчуушкуннарга киржип чораан татар Хафис Ахмеджанов болгаш улуг лейтенантының командылааны бистиң взводувус Деражно суурже шавар халдаашкын-биле киргеш, хостаар дугайында полк командири полковник Поповтуң дужаалын алган.

Деражно суурга гитлержи фашистер күштүг камгалалды тургузуп, аңаа танкыларны, миномёттарны, үгер-бооларны, пулемёттарны дыка эптиг черлерге чажырып алганнар болган. Капитан Ахмеджановтуң бирги эскадрону суурже дорт халдап кирип турда, бистиң взвод улуг лейтенант Моңгуш Саттың командылалы-биле суурнуң оң талазындан шавар халдаашкынны эгелей бээривиске, фашистер бүгү-ле боо-чепсектери-биле үзүк чок боолай бергеннер. Аъттыг халдап кирери бергедей бээрге, шавар халдаашкынны чадаг уламчылаар дугайында капитан Ахмеджанов медээ берген.

— Төрээн чурт дээш, бурунгаар, оолдар!—деп, улуг лейтенант командылааш, дайынчыларын баштап алгаш, суурже кылыйтып бар чорааны мээң караамга ам-даа көстүп, оон тода, чидиг сөстери кулаамга дыңналып чоруур ийин. Кыштың кыска хүнү ажа берген. Сырат-оолдуң болгаш мээң командылаан салбырларывыс ынчаарда Деражнонуң чөөн талакы девискээринде кезек бажыңнарны хостап апкан. Деражно суур дээш тулчуушкунга эң-не баштай дайынчы эживис Сеңгинни оскунган бис. Дайын шөлүнге дайынчы эжинден, чарлырындан артык берге чүве чок. Түлүш Сеңгин-биле кады Тываның революстуг шериинге 1941 чылда кады келген мен. Ынчаарда харылзаа взводунга турдувус. Радио техниказын ол кончуг дүрген шиңгээдип алган болгаш дыка эрестиг, омак-хөглүг, оюн-каткылыг кижи чораан чүве.

...Полк командири полковник Поповтуң чаа дужаалын взвод командири Сат биске таныштырды. Горынь хемни кежилдир көвүрүгнү дайзыннарга алзып болбас, артиллерия белеткели доостуру билек, көвүрүгнү камгалалга алырын дужаалда айыткан болду.. Бир бажыңдан бир бажыңче дамчып, фашистерни боолап, оларның күштүг боолаашкынындан чалданмайн, бурунгаарлап бар чораан бис. Ол үеде Сырат-оолдуң салбырындан Оюн Сеңгин өлүрткен. Взвод командири Сат Бүрзекей аар балыгланган. Ынчалзажок ол балыг эктин шарыдып алгаш, үнү ам-даа сергек:

— Көвүрүгнүң соңгу талазындан фашистерниң пулемёт-биле боолап турарын көрүп тур сен бе, Ак-оол! Боолаңар! Сырат-оол! Сундуй! Бурунгаар, оолдар!— деп командылап турган.

Көвүрүгнү ээлепкен бис. Турган черивис дыка эптиг болган. Горынь хемниң солагай талакы эрии белик, көвүрүгже чоокшулап келген дайзыннарны кыра боолап тургаш, чугула ол суг кежиин камгалап шыдаан бис.

Көвүрүгнү ээлээр дээш кадыг-дошкун тулчуушкунну сөөлзүредир, кажан көвүрүгге чедип келгеш турувуста, Ховалыг Калбак маңнап келгеш, мынча дээн:

— Сундуй, Сырат-оол, силер боттарыңарның салбырларыңарны эптиг черге тургузуп, көвүрүгнү бүзүрелдиг камгалаңар. Командиривис Моңгуш Сат база катап аар балыглаттырган.

Дайынчыларның ончалалын кылырып, боо-чепсекти эки хынаарын Ховалыг Калбак биске чагаан болгаш капитан Ахмеджановтуң ону дүрген келдирткенин чугаалады.

Сырат-оол биле ийилээ ийи салбырывысты, шынап-ла, эптиг черге тургузуп, көвүрүг камгалалын улам күштелдирип кааш, бичии када кээшпевисти ораап, одун чажырбышаан, таакпылап олурган бис. Сырат-оол 30 хар чедип-ле турган боор. Назыны элээн апарган болгаш амыдыралдың дуржулгазын көрген кижи.

Сат командиривис аар балыглаттырган дээн черинче дүрген чоруптувус. Чеде бээривиске черде чыткан командиривистиң чанында Севил биле Калдың турлар. Фашистерниң калчаалыг огундан командиривис шагда-ла эрте берген болду. Чугаалаар чүве тыппаан бис. Фашизмге удур тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген командиривистиң мурнунга мөгейип, дискек кырынга олурган бис: Төрээн чуртувус дээш амы-тынын харам чокка берген дайынчы эштеривистиң, ынак командиривистиң өжээнин фашистиг эжелекчилерден кам чок негээрин даңгыраглаан бис. Дайынчы командиривистен шак ынчаар чарылдывыс. Баштайгы тулчуушкун, баштайгы чидириг солдат кижиге дыка аар боор чүве чорду. Балыгланган эжиниң ханын көөрге, ооң човуурдаан үнүн дыңнаарга, бергезин чүү дээр! Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде дайын ышкаш ындыг бак чүве чок-тур деп бодап турган мен.

...Улуг лейтенант Моңгуш Сатты баштай көрген кижи, бо доңгун кижи-дир деп бодай бээр. Ол шынап-ла бодунга болгаш өскелерге шыңгыы негелделиг кижи чораан. Ынчалзажок дайынчыларынга, биче командирлерге дыка чаагай сеткилдиг болгаш бөдүүн, төлептиг мөзү-шынарлыг коммунист турган. Дайынчылар дугайында сагыш салыышкынны ол кезээде илергейлеп келген, ак сеткилдиг, Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинген чоруктуң ёзузунга, эрес-дидим болурунга ол бисти кижизидип чораан. Ынчангаш Сат командирни келергей хүндүлээр, аңаа ынак турдувус. Ооң-биле мен 1941 чылда, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн соон дарый, Тываның Араттың революстуг шериинге ужуражып, таныжкан мен.

Решеэриге бир-ле катап дүне аът кажаазынга дежурныйлап турумда, полктуң ол дүне дежурныйы Моңгуш Сат чедип келди.

— Дежурныйда анаа дайынчы Сундуй. Бүгү аъттар чогуур үезинде чемгертинген, арыглаттынган, эш командир! — деп илеткедим. Мээң илеткелимни Сат хүлээп алгаш, чанынга турган бир аъттың дүк дөзүн думчуунуң аржыылы-биле чодуп көргеш, дежурныйларын уламчылаар дугайында дужаал бергеш, чоруй барган.

Эртенинде харылзаа взводунуң командири Сотпаяк взводтуң бүгү дайынчыларын чыскаапкаш, «Анаа дайынчы Сундуй, ийи базым бурунгаар!»— деп, командылады. Сестирим аажок: «Багай дежурныйлаан дыр мен» деп бодал сагыжымга дораан-на кире хонуп келди.

— Дайынчы Сундуй дүнеки дежурныйлаашкынны тергиин эки эрттиргени дээш өөрүп четтиришкиинин илергейлээрин эш Сат меңээ дааскан— деп, взвод командири чарлады. Чүвени шыны-биле көөр чорук аныяк кижилерге кижизидикчи ужур-дузалыг дээрзин ынчаарда билген мен.

...Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 35 чыл оюн таварыштыр Деражно суурга бөлүк тыва эки турачылар барып чораан бис. Ында дайынчы эш-өөрүвүстүң хөөрүнге мөгейип, оларның чырыткылыг туразкаалының сактыышкын ёзулалын кылган бис.

М. СУНДУЙ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

Крым конференциязының 40 чылынга

ЯЛТА, 45-ТИҢ ФЕВРАЛЬДА

1945 чылдың февраль 4-тен 11-ге чедир Ялтага антигитлержи коалицияның үш эвилелчи күрүнелериниң чазактар баштыңнарының Крым конференциязы болуп эрткен. Ооң ажылынга И. В. Сталин, Э. Д. Рузвельт, У. Черчилль, ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның даштыкы херектер министерстволарының, кол штабтарының төлээлекчилери киришкен. Конференцияның чорудулгазының болгаш Ялта дугуржулгаларының ужур-дузазының дугайында конференцияга совет делегацияның кежигүнү, Онза болгаш бүрүн эргелиг элчин Ф. Т. Гусев СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Крым конференциязы Совет Армияның шаап халдаар операцияларының чедиишкиниг чорудулгаларының байдалынга эрткен дээрзин хамыктың мурнунда айтыр бодаан мен. Бистиң мурнуку одуругда каттыжыышкыннарывыс Берлинден чүгле 60—70 километр черге чеде берген, дайзынның Чөөн Пруссияда бөлүглениишкини ооң өске кезектеринден үзе кирдинген турган. Будапешт чоогунга дайзынның бүзээлеткен шериглерин узуткаар талазы-биле тулчуушкуннар доозулган. Эвилелчилерниң дилээн ёзугаар Совет Армияның хуусаа бетинде эгелээни канчаар-даа аажок улуг Висла-Одер операциязы хөй күштерин барыын чүктен чөөн чүкче октаарынче фашистиг командылалды албадапкан. Арденнге дайзынның ыйыышкынын ойтур шавар база шаап халдаашкынга белеткенир арганы англи-америк шериглерге ол берген. Эвилелчилерниң армиялары ынчан Берлинден 500 километр ырак турган. «Үшкү рейхтиң» шериг болгаш күрүне тургузуунуң бууураашкыны чайлаш чок чоокшулап келген.

Ялтага мен ССРЭ-ниң Великобританияда Онза болгаш бүрүн эргелиг элчини, а ол ышкаш Европада консультация комиссиязында ССРЭ-ниң төлээлекчизи болуп чедип келген турдум. Конференцияны белеткээн Совет чазактың аңаа тургускан хүндүлээчел болгаш чаагай сеткилдиг байдалын бистиң аалчыларывыс дыка бедии-биле үнелээн. Хуралдарның болуп турганы Ливадия ордузунга өөрүнчүг, ынчалзажок шыңгыы чымыштыг ажыл-ишчи байдал тургустунган турган. Фронтулардан медээлер хуралдаар залга дорт келир. Ынчан консервативтиг англи журнал «Экономист»: «Конференцияның эң чугула айтырыглары элчин черлеринге эвес, а Померанияның болгаш Бранденбургтуң тулчуушкун шөлдеринге шиитпирлеттинип турган» деп бижээн. Совет Армияның чедиишкиннериниң дугайында медээлер Ялтага боол турган дипломаттыг чугаалажыышкыннарга дорт салдарлыг болуп турганын эки сактыр-дыр мен.

Гитлержи фашизмниң чепсектиг күштерин шуут узуткаарының планнарын Крым конференциязынга дугуржуп, ур үениң тайбыңының быжыг үндезиннерин, Европаның дайын соонда тургузуунуң дугайында нийти политиктиг принциптерни айыткан.

Конференцияның ажылынга Германияның айтырыын чугаалашканы чугула черни ээлээн. Совет Эвилели бүгү делегейниң улустарының үндезин негелделерин болгаш идегелдерин илергейлеп турар программаны аңаа идип үндүрген. Германияның бүгү чепсектиг күштерин болгаш боо-чепсээн дүжүрер база ону демократчылдар дугайында кол документилер совет делегацияның туруштуг негелделерин ёзугаар хүлээп алдынган.

Хосталган Европа дугайында Декларацияны конференцияның хүлээп алганы чугула ужур-дузалыг болган. Хосталган чурттарның политиктиг болгаш экономиктиг нарын айтырыгларын демократтыг принциптерге дүүштүр шиитпирлээрде, эвилелчи чурттарның демнии хөделишкиннери ында көрдүнген. Эвилелчи күрүнелер оларның политиказының эчис сорулгазы кылдыр мынчаар чарлаан: «Нацизмниң болгаш фашизмниң когун үзе узуткаар база демократтыг албан черлерин улустар боттарының күзелин ёзугаар тургузар арганы оларга берип турар ындыг политиканы Европага чорудар».

Тайбыңны деткиир талазы-биле делегей организациязын—КНО-ну тургузар дугайында Ялтага хүлээп алдынган шиитпирниң чугулазын эрткен он дөртен чылдар бадыткаан. Үш улуг күрүнениң удуртукчулары тускай Декларациязында ам келир тайбың үеде каттышкан нацияларның тиилелгезин хандырар ужурлуг чаңгыс аай хөделишкинин камгалаарын болгаш күштелдирерин хүлээнгеннер. Каттышкан Нациялар Организациязы бистиң бөмбүрзээвиске тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалаарының чугула чепсээ апарган.

Крым конференциязы ССРЭ-ниң ат-алдарының бүгү делегейге бедээниниң чайыннанчак херечизи, ооң даштыкы политиказының тиилелгези болган. Конференция төөгүлүг улуг ужур-дузалыг болуп, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелер арасынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы калбартырынга улуг аргаларның барын тодаргай көргүскен. Ол аргаларның ыракта-ла чедир ажыглаттынмайн турарынга тайбыңга ынак политиканы төлептиг чорудуп турар Совет Эвилели буруулуг эвес. Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде чавырлыышкын болгаш тайбың кады ажылдажылга байдалын катап эгидерин АКШ-та болгаш Англияда сагыылдыг угааныг ажылдакчыларның негеп турары таварылга эвес.

Совет болгаш даштыкы парлалганың медээлерин номчааш, Барыын чүкте чамдык күштер делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин, ооң иштинде Крым конференциязының шиитпирлерин өскертип, күш чок болдуурарын ам оралдажып турар-дыр деп, түңнелди кылып турар мен. Ылаңгыя Барыын Германияда чамдык албан кижилеринге деткиткен күштерниң хөделишкинин дыка дүвүренчиг апарган. НАТО талазы-биле АКШ-тың кол эвилелчизи — ГФР-ниң эндере шериг чепсегленииишкинин Европа кызыгаарларын эде көөр дугайында өжээн негекчи лозуңнарның «материалдыг сууру» кылдыр савап турар. Ынчалзадаа төөгү дедир ээлбес дээрзин билдингир.

Эрткен чылдарда Ливадия ордузунга хөй удаа чордум. Совет болгаш даштыкы чурттарның экскурсия киржикчилериниң аңаа соксаал чок кээп турары Крым конференциязының төөгүзүнге улуг сонуургалды херечилеп турар. Үш улуг күрүнениң Ялтага болгаш өскелаа ужуражыышкыннарга хүлээп алган дугуржулгаларының ачызында Европа дип ам барык дөртен чылдар дургузунда дайындан чайлаар аргалыг болуп турар. Ол дугуржулгалар дайын сөөлүнде тайбыңның үндезинин тургускан.

(СЭТА).

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Европага идегежир, айыыл чок чорукту быжыглаар хемчеглер болгаш чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле Стокгольм конференциязынга чугаалажып көөр кылдыр совет делегацияның киирген ажылчын документизи конференцияның ажылын чогумчалыг болдурарынче угланган чугула инициатива болуп турар деп, конференцияның делегаттары, скандинав чурттарының тайбыңга ынак күштериниң төлээлекчилери үнелеп көрген. Ол документини «Шериг күжүн боттарынга удур ажыглавас болгаш тайбыңның харылзааларын деткиир дугайында керээниң кол чүүлдери» деп адаан.

Күштү ажыглавазының принцивин делегей амыдыралының хажыш дивес хоойлузу болдурар сорулгалыг делегей керээзин чарарының идеязын Стокгольм конференциязы ажыттынып турган үеде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко саналдаан. Ол идеяны шуулганның киржикчилериниң эң хөй нуруузу деткип турар деп, Болгария Улус Республиканың делегациязының баштыңы Л. Петров СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга чугаалаан. Ол чугула айтырыгны конференцияга чугаалажып көөрүнүң эргежок чугулазынга шуулганның киржикчилериниң иштинден ам кым-даа чигзинмейн турар.

Ажылчын документини чугаалажып көөр кылдыр киргени Стокгольм конференциязынга чугаалажыышкыннарны тодаргай болгаш ажыл-ишчи болдурарынче Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның чайгылыш чок чүткүлүнүң тодаргай херечизи-дир деп, Герман Демократтыг Республиканың делегациязының удуртукчузу Г. Бюринг медеглээн.

Медеглелдерден болгаш чугааларда тодаргай ажыл-херектерни шиитпирлээринче шилчип киреринче конференцияның киржикчилерин совет документиниң идеязы кыйгырып турар. Ук документиниң алыс утказы Европа чурттарының тайбың дээш демиселчилериниң туружу-биле дугжуп турар деп, Норвегияның дайынга удур шимчээшкининиң сурагдыг активчизи Ева Нурдланд чугаалаан.

Күштү ажыглавас айтырыгга социалистиг чурттарның инициативаларын улам-на сайзыраткан совет чаа базым Европа дипке ёзулуг идегежир чорукту тургузарынга болгаш шериг удур туржуушкунунуң айыылдыг деңнелин чавызадырынга орукту ажыдып турар деп, Швецияның тайбың камгалалының национал комитединиң секретары Пер Эрикссон медеглээн. Ядролуг болгаш анаа-даа чепсектиг күштү ажыглаарындан албан ойталаарынче угланган керээни чарары дайын айыылын тодаргай-ла эвээжедир болгаш бүгү делегейниң улустарының идегелинге болгаш күзел-соруунга бүрүн дүүшкен турар ийик.

Конференцияга чугаалажып көөр кылдыр совет делегацияның киирген ажылчын документизи шуулганның киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар деп, Швецияның парлалгазы онзалап демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Харк ортулуктуң мурнуу талазында Перси мугулдурунга Иранның кол нефть терминалынга согуушкунну ирак ужар чүүлдүн таварыштырганын Ирактың кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан.

Иран-ирак фронтуга дайын чорудулгалары үргүлчүлеп келген. Сөөлгү үеде шавар халдаашкынның үезинде ирак шериглериниң ээлеп алган туруштарын дедир эгидерин иран шериглер оралдашкан. Ирак чепсектиг күштер иран шериглерниң удур шавар халдаашкыннарын ойтур шапканын дыңнадыгда демдеглээн. Ол тулчуушкуннарның үезинде 200 иран шериглер өлүрткен. Майсан секторунга болгаш Басраның чөөн талазынга девискээрге иран шериглериниң мөөңнелген туруштарынга согуушкуннарны ирак самолёттар болгаш вертолёттар таварыштырган болгаш дайынчы 82 ужудуушкунну кылган. Ирак артиллериязының адыышкыннары-биле иран шериглерниң элээн каш чепсек складтарын болгаш чадаг шериглер оңгуларын узуткаан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иранның ИРНА информация агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, фронтунуң янзы-бүрү участоктарынга тулчуушкуннар болган үеде артиллерияны ажыглаан. Иран шериглерниң дайынчы халдаашкыннарының түңнелинде 250 хире ирак солдаттар өлүрткен деп, дыңнадыгда айыткан. Арванд хемниң районунга артиллерия-биле аткылажыышкыннар болган.

УЖУРАЖЫЫШКЫН БОЛГАН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгиине секретары, республиканың Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Бабрак Бармальның болгаш пуштун аймактарының баштыңнарының база төлээлекчилериниң ужуражыышкыны афган найысылалга болган.

Чурттуң бүгү националдарының, биче улустарының болгаш аймактарының арасынга чаңгыс эпти, акы-дуңма чорукту болгаш эвилелди хандыларынче орукту апрель революциязы ажыткан деп, афган удуртукчу беседаның үезинде онзалап демдеглээн. Ынчаарга ол чорук делегей реакциязының күштерин шыжыктывып турар. Пакистан болгаш Иран амгы үеде Афганистанга удур үрегдекчи, өжээтеп хөделиишкиннерни кылып турар деп, ол чугаалаан.

ХУРАЛ БОЛГАН

ПАНАМА. (СЭТА). Контадор бөлүүнүң кежигүннери чурттарның — Венесуэланың, Колумбияның, Мексиканың болгаш Панаманың даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының каттышкан хуралы Панамага болган. Никарагуаның болгаш Коста-Риканың төлээлекчилери аңаа база киришкен. Төп Америкада байдалдың дугайында саналдарын хуралдың киржикчилери солушкан. АКШ-тың буруузу-биле Коста-Риканың база Никарагуаның арасында чидигленген чөрүлдээлерни таарыштыр шиитпирлээриниң аргаларын чугаалажып көрген. Рейганның администрациязының харысалга чок хөделишкиннериниң уржуунда Төп Америкада байдал дүшкүүрлүг хевээр болуп турар.

ПИНОЧЕТКЕ ДУЗАЛАВАС

Пиночет диктатор бодунуң улуска удур эрге-чагыргазының хуусаазын узадырын, хунтаның кем-буруулуг ханныг политиказынга удур калбак улус массаларының улам күштелген демиселин базарын оралдажыры-биле Чилиде истеп-сүрүүшкүннерни, каржы хемчеглерни дерзиилдедип турар.

Сантьягодан медээлерни ёзугаар алырга, шериг-фашистиг диктатура чуртта бүзээлел байдалын ам-даа 90 хүнге узаткан боол турар.

«Хоралакчы үүлгедиишкин» кылган кылдыр чигзиингге-ле таварышкан кандыг-даа чилл хамаатыны туткаш, суд болгаш истелге-даа чокка кара-бажыңнаарын хунтаның үндүрген шиитпири истелге органнарынга чөпшээреп турар. Чилиниң бүгү девискээринде митингилер болгаш хуралдар чырын хораан. Солуннарга болгаш массалыг информацияның өске-даа чүүлдеринге эң шыңгыы хыналданы тургускан, хөй оппозистиг журналдарны хаган.

Сантьягода болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында пролетарлар кварталдарында, ядыылар суурларында кижилерни хелбээзин-биле аглап-сүрери, үжеп-чиндирири үргүлчүлеп турар, ооң түңнелинде ам безин 32 муң кижини тудуп хоругдаан.

Чуртка удурланыышкынның он бир национал хүнери эрткен. Диктатураның тергиидээшкининиң үезинде бир дугаар нийти-национал ажыл соксадыышкыны болган. Март-апрельде диктаторну доп-дораан дүжүреринче кыйгырыглар-биле чаа-чаа чыскаалдар, ажыл соксадыышкыннары болгаш митингилер эрттирерин планнаан.

(СЭТА).

ТӨЛЭЭЛЕКЧИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

АФИНЫ. (СЭТА). Бодунуң девискээринден америк ядролуг чепсекти үндүрерин чедип алырынга Греция чайгылыш чок бүрүн шиитпирлиг деп, Грецияның чазааның төлээлекчизи Марудас медеглээн. «Грецияда ядролуг боо-чепсектерни үндүреринге грек чазактың эргезинге кым-даа маргыжып болбас» деп, ол чугаалаан. Балканнарга ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дугайында дутуржулганың төлевилели-биле грек девискээрден ядролуг чепсекти үндүрериниң хуусаазы холбаалыг болуп турар. Ындыг дутуржулга чедип алдынмас-даа болза, америк ядролуг чепсекти грек девискээрден чайладырын чедип алырын чазак шиитпирлээн деп, төлээлекчи айыткан. Ооң техниктиг айтырыгларын америк тала-биле чугаалажыышкыннарның үезинде шиитпирлээр деп, ол чугаалаан.

СИРИЯНЫҢ ШИИТПИРЛИИ

ДАМАСК. (СЭТА). Империализмниң болгаш сионизмниң Чоокку Чөөн чүкке тергиидээр дээн оралдажыышкыннарынга удур чайгылыш чок политиканы чорударынга Сирия бүрүн шиитпирлиг деп, Сирияның тайбың талалакчыларының национал чөвүлелиниң даргазы Баджбудж медеглээн.

Сирияның чонунга социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының көргүзүп турар деткимчезин ол бедии-биле үнелээн. Бүгү арабтарның идегелдиг өнүүү — Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы Сирия моон соңгаар-даа быжыглаар деп, Баджбудж демдеглээн. Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган ССРЭ-ниң тайбыңга ынак политиказын Сирияның чону бүрүн деткип турар.

БУУРАП ДҮЖҮП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур деп турар Бүгү-делегей фестивалынга догааштыр империалистиг бөлүктерниң бо чылдың чазынында Ямайка ортулукка реаксылыг чыышты эрттирер дээш кылып турар оралдажыышкыннары алдар-ат чокка буурап турар. «Нью-Йорк таймс» солуннуң информация албанының дыңнадып турары-биле алырга, «Рейганның администрациязының деткээни удур фестиваль саң-хөө талазы-биле ядарап турар». Бир эвес чоокку неделяда 5 миллион долларны чыып арга чок болур болза, «ол хемчегиниң хемчээлин дыка кызырар ужурга таваржыр болгаш ооң делегей ужур-дузазы чидер апаарын» органзакчы комитеттиң төлээлекчизи медеглээн.

Делегейниң аныяктарының болгаш студентилериниң шимчээшкинин сандарадыр, оларның кичээнгейин тайбың болгаш улустар арасынга найырал дээш, ядролуг айыыл-халаптың кыжаныышкынын болдуруп турар империализмге удур демиселден чайладыр дээш реакцияның кылып турар оралдажыышкыннарын делегейниң калбак хөй-ниитизиниң буруу шаап турарын «Нью-Йорк таймстың» мииип бижээни база катап бүзүрелдии-биле бадыткап турар.

ДАЙЫН БЮДЖЕДИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Рейган февраль дөртте конгрессче АКШ-тың бо чылдың октябрь 1-де эгелээр федералдыг бюджединиң төлевилелин чорудкан. Ында боо-чепсекти эндере бүдүрерин, ССРЭ-деп шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынче ооң чарлаан угланыышкынын үргүлчүлээр талазы-биле америк администрацияның политиказы илереэн.

Бюджеттиң чарыгдал безини 973,7 миллиард доллар, а кассага киирип алыр түңү — 793,7 миллиард доллар кылдыр доктааткан. Пентагоннуң шериг чарыгдалдарынга, а ол ышкаш өске-даа министерстволарның база ведомстволарның шериг программаларынга кедергей хөй акша-хөреңгилерни — 322,2 миллиард долларны тускайлаан. Бо талазы-биле кол кужениишкиннерни космосту милитаризастаарынче, тодаргайлаарга боо-чепсекти космос делгемнеринче нептередиринче угландырып турар. Космосче боо-чепсекти эндере нептередиринче 262 миллион долларны угландыраары көрдүнген.

Боо-чепсекти черге эндере бүдүреринче кедергей хөй акша-хөреңгилерни база угландырып турар. Баштайгы согуушкун кылырының МХ деп ядролуг ракеталарын, стратегтиг В-1 деп бомбалакчы самолёттарны, суг адааның «Трайдент» дээр ядролуг хемелерин эндере бүдүреринге хөй долларны тускайлаан.

Вашингтонnуң Төп Америкага агрессчи, эжелекчи политиказы-биле холбаштыр ханы дүвүрээшкинни бүгү делегейниң демократтыг хөй-ниитизи илергейлеп турар. Делегейниң ол районунуң улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының массалыг чыскаалы Швейцарияның найысылалынга болган (чурукта). Төп Америкага Ак бажыңның дайынзырак, эжелекчи, тергиидекчи политиказын чыскаалдың киржикчилери шыңгыы буруу шапкан болгаш Никарагуаның, Сальвадорнуң, Гватемаланың улустарынга удур агрессчи хөделиишкиннерни доп-дораан соксадырын негээн.

Швейцарияның найысылалының, Берн, Цюрих, Базель болгаш өске-даа хоорайларның ажылчы чонкарының, аныяктарының массалыг чыскаалынга даштыкы чурттардан, ылаңгыя Латин Америка чурттарындан келген ажылчыннар база киришкен.

Е. КОРЖЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Россияга баштайгы революцияның 80 чылынга

МААДЫРЛАРГА ТУРАСКААТКАН

Россияга 1905—1907 чылдарда революцияның эгелээниниң 80 чыл оюнга тураскааткан почта марказын кылып үндүрген. Москвага боо-чепсектиг декабрь тура халышкынының маадырларынга тураскаалдан ол почта марказының чуруун дөзевилеп алган.

Октябрь революциязының «чиңгине репетициязынга» тураскааткан почта марказының үндүрүлгезиниң төөгүзүнден бээр алдан чыл бооп турар. Ооң барык бүгү үе-чадалары филателияда көргүстүнген: январь 9-та «ханныг воскресенье» болгаш Иваново-Вознесенскиге эң баштай тургустунган ажылчыннарның депутаттар Соведи, Кара далай флодунга матростарның тура халышкыны, Кызыл Пресня баррикадазынга тулчуушкунну ында чураан.

Ынчалза-даа ол коллекцияның эң солун кезээ революцияның чиңгине киржикчилериниң хөрек чуруктары бооп турар.

Төрээн чурттуң төөгүзү-биле холбашкан салым-чолдуг кайгамчык кижилер дугайында муң-муң почта демдектерин бисте үндүрген. Оларның аразындан эң-не чугулазын дилеп тывары — амыр эвес херек. Кандыг марка турбаан дээр!..

Баштай совет маркаларның бирээзин Коммунистиг партияның көскү ажылдакчызы В. Воровскийге тураскааткан, ында ооң портреди бар. Совет дипломатияны тургусканы-биле ооң ады холбашкан. Ол Генуя болгаш Лозанна конференцияларынга аныяк республиканың мурнундан төлээ болуп чораан. Лозаннага ол бир өлүрүкчү ак гвардейжиниң холундан өлген. Ооң намдарындан каш одуруглар бо: 1905—1907 чылдарда парлап үндүрүп турган «Вперёд», «Новая жизнь», «Пролетарий» деп солуннарга чүүлдер, материалдар бижип турган.

Шылгаралгай совет полководчу, ССРЭ-ниң Ревшериг чөвүлелиниң даргазы М. Фрунзе 1905 чылда Иваново-Вознесенск ажылчыннарының стачказын удуртуп турган. Ол дружиналарны тургускаш, Кызыл Пресняның ажылчыннарынга дузалашсын дээш чорудуп турган. Полководчу-биле ынчан кым кады чоруп турганыл? Оларның портреттери почта маркаларында бар бооп чадавас? Бар болган. Социал-демократ болгаш эң баштайгы ажылчыннарның бирээзи Ф. Афанасьевтиң портреди бар болган. Ол М. Фрунзе-биле кады ажылчыннар стачказын удуртуп турган, ооң мурнунда, 1891 чылда, ол Россияга эң баштайгы болган маевканы организастаан. 1905 чылдың октябрь 22-де ону казактар өлүрген. Баштайгы Советти тургузарда Я. Подвойский база киришкен. 1917 чылдың октябрь хүннеринде ол Петроградтың шериг-революстуг комитедин удуртуп келген. А ооң соонда Я. Подвойский совет шеригниң чепсектиг күштерин организастап тургузарынга дорт киришкен. Ол болгаш оон-даа өске ол үеде сураглыг кижилерниң портреттери почта маркаларында киргилээн. Почта маркаларында портреттер Россия империязының девискээринге революцияның масштавының аажок калбарганын билип алырынга дузалаар. Чижээ, Уралга Я. Свердлов ажылдап турган. Томскиге — С. Киров, Варшавага — Ф. Дзержинский, Хельсинкиге — О. Куусинен, Уфага — А. Цурюпа.

Оларның дугайында болгаш баштайгы революцияның өскелээ киржикчилериниң дугайында төөгүлүг болуушкуннарга холбаштыр кезээде сактып чоруур бис. Ол хевизиг коллекцияда портреттерни киргени черле дыка чугула. Почта марказында 70 ажыг кижилерниң портреттери чуруттунган.

Ынчалза-даа баштайгы революция-биле холбаалыг кижилерни дилеп тывары чүгле оон-биле доозулбаан. Революцияның ужур-дузазын билгеннер-даа, чептүг деп хүлээп алганнар-даа хөй. Ону эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары база-ла улуг ужур-дузалыг деп сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган.

М. Горькийниң революцияга киржилгези чоннуң калбак массазынга билдингир. Ооң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга холбаштыр маркада чогаалчының портредин көргүскен. Ону 1905 чылда сураглыг чурукчу В. Серов чураан. Ук ажылды ынчаарда хаанның эрге-чагыргага удурланыышкын кылдыр санап көрген. 1905 чылдың январь 9-та чыскаалганнарны боолап, эрии-шаажы көргүскенинге чурукчу аажок хорадаан болгаш удурланыышкынның демдээ кылдыр академик деп атты алырындан ойталаан.

Шак-ла ындыг үндезин-биле К. Тимирязевке, чогаалчылар А. Серафимовичиге, А. Новиков-Прибойга, шүлүкчү Я. Райниске, чурукчулар Н. Касаткинге, И. Репинге, С. Ивановка маркаларны тураскаадып болур...

Хевизиг почта маркаларында чуруктарны кичээнгейлиг топтап көөр болза, ханы утказыг, ында бижимелдер долчу болгаш тодаргай.

С. МУТОВКИН,
СЭТА-ның корр.

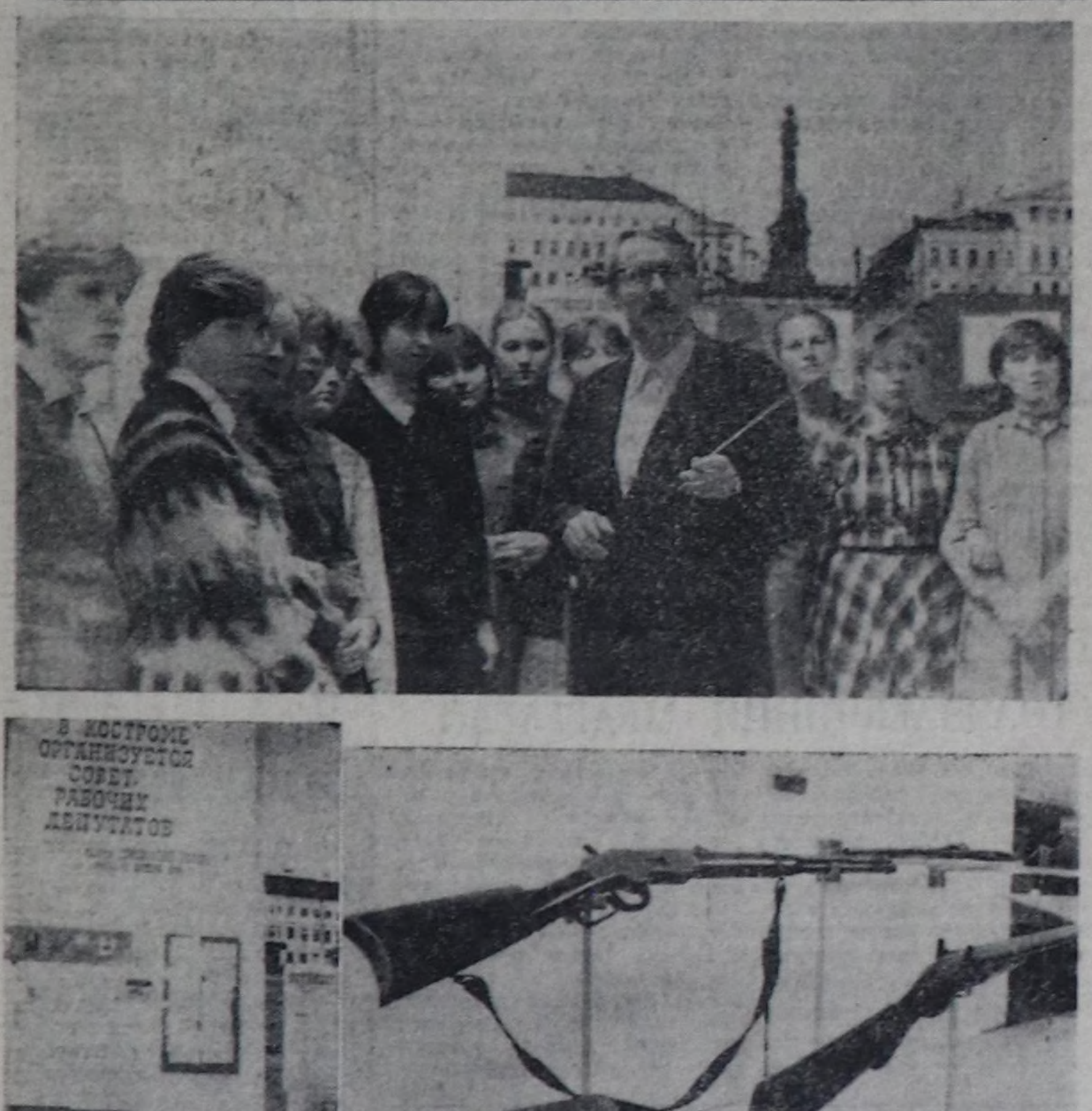
В КОСТРОМЕ ОРГАНИЗУЕТСЯ СОВЕТ РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ

КОСТРОМА. Россияның баштайгы революциязының эгелээнинден бээр 80 чылын хоорайның хөй-ниитизи демдеглээн.

1905 чылдың январь 9-туң «ханныг воскресеньезиниң» болуушкуннары Костроманың ажылчыннарының ханы килеңнээшкинин болдурган турган. Ынчаарда заводтарга болгаш фабрикаларга массалыг дүвүрээшкиннер эгелээн. 1905 чылдың январьда болгаш февральда удурланыышкынның ажыл соксадыышкыннарынга хоорайның 4 муң ажыг ажылчыннары киришкен.

РСДРП-ның Соңгу девискээр комитединиң Кострома бөлүүнүң кыйгырыын ёзугаар Чаа хендир мануфактуразының (амгы Ленин аттыг хендир комбинады деп адаар) пөс-таавычылары болгаш аргыкчылары 1905 чылдың май 23-те ажыл соксадыышкынын чарлааннар. Ажылчыннар депутаттарының Соведин организастаарының баштайгы оралдажыышкынын ынчаарда база кылган.

Костромага болгаш Иваново-Вознесенскиге ажыл соксатканнарның массалыг организациязын тургузарын чажыды-биле чыылган ажылчыннарның бөлгүмнеринге шиитпирлээн.

Ажылчыннарның ажыл соксадыышкынныг демиселин базар дээш хаан чазааның эрге-чагыргалары калчаалыг оралдажыышкыннарны кылган. Ынчалзажок оларның оралдажыышкыннары буурап дүшкен. Михин садынга (ам Демисел сады) июль 6-да 5 муң хире ажылчыннар чыылган болгаш 108 депутаттарны соңгаан. Костроманың ажыл соксаткан ажылчыннар депутаттарының баштайгы Соведи шак ынчаар тургустунган.

Бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын удуртур орган кылдыр тургустунган Совет ынчаарда эрге-чагырганың чамдык хүлээлгелерин дораан-на күүседип эгелээн.

Бүгү-ниити политиктиг ажыл соксадыышкыны долу тиилелгеге четпээн, ынчалзажок ажыл төлевириниң чамдык бедиишкинин, күш-ажылдың байдалдарын экижидерин, ажыл шагын кызырарын ажылчыннар чедип алган. Ажылчыннар депутаттарының Соведи ажыл соксадыышкынның демиселдиң үезинде бызыккан, ооң ат-алдары бедээн.

Костроманың 1905 чылда Совединиң ажыл-чорудулгазы ажылчыннарның медерелинге онмас салдарны арттырып каан. Россияга хаан чазаан дүжүрген сөөлүнде Костроманың ажылчыннары боттарының Соведин доп-дораан катап тургузуп алганнар. Ол дээрге чоннуң эрге-чагыргазы болган.

ЧУРУКТАРДА: Костроманың 1905 чылда ажылчыннар депутаттарының Совединиң ажыл-чорудулгазының дугайында Костроманың педагогика институдунуң студентилеринге Костроманың күрүнениң каттышкан төөгү-архитектура музей-заповеднигиниң революция мурнундагы төөгү килдизиниң эргелекчизи Н. Г. Морозовтуң чугаалап берип турары; Кострома дружинниктериниң чепсээ. (Костроманың күрүнениң каттышкан төөгү-архитектура музей-заповеднигинде делгээн).

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Орук демдеглели

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң даштыкы чурттар-биле харылзаа тудар комиссиязының планын ёзугаар, Моолдуң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң чалааны-биле бөлүк чогаалчылар Чаа чылдың бүдүүзүнде Моол Арат Республиканга баар аас-кежиктиг болган бис. Бистерни моол өңнүктеривис улуг өөрүшкү-биле, акы-дуңмалышкы ёзу-биле чылыг хүлээп алган.

Баштайгы барган хүнүвүсте-ле бистерни МАР-ның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш Д. Гарма хүлээп ап, боттарының ажыл-чорудулгазы-биле таныштырган.

— Моолга чогаалчыларның баштайгы организациязы — «Революсчу чогаалчыларның бөлүү» 1929 чылда тургустунган. Ооң үндезилекчилери Д. Нацагдорж, Ц. Дамдинсурэн, Г. Наваннамжил, С. Буяннэмэх, М. Ядамсурэн, Б. Ринчен, Ш. Аюш болгаш оон-даа өскелер болган—деп, эш Гарма сактып чугаалай-дыр.— Моол чогаалчылар боттарының баштайгы чогаалдарын социалистиг реализмниң принциптеринге үндезилевишаан, чуртка революсчу болуушкуннарны, хожудангай чоруктан уштунар дээш, чаа социалистиг ниитилелди тургузар дээш, феодализмниң дарлалынга удур моол улустуң демиселиниң тодаргайы-биле чуруп көргүзүп турган. Бөгүн моол Чогаалчылар эвилели республикада эң улуг чогаадыкчы организацияларының бирээзи болур. Ында 200 ажыг кежигүн хаара туттунган. Баштаар чериниң чанында прозаның, шүлүктүң, уруглар чогаалының, критиканың, аныяк чогаалчылар-биле ажылдың чөвүлелдери бар. Бистиң эвилел «Утга зохиал урлаг» — «Литература болгаш уран чүүл» деп солуннуг, «Цог» — «Отчугаш» деп сеткүүлдүг. Оларны Күрүнениң Нацагдорж аттыг шаңналының лауреады Д. Тарва удуртуп турар. Ол ышкаш баштаар чериниң чанында, улустуң аас чогаалының ансамбли доктаамал ажылдап турар. Моол чогаалчыларның номнары Совет Эвилелинде, өске социалистиг болгаш даштыкы чурттарда база үнүп турар. Ылангыя ССРЭ-де бистиң чогаалчыларывыстың аңгы-аңгы үнген номнарын санаваска безин планнаттынган 16 томнарның он ужу чырыкче үнген. А бисте 100 ажыг чурттарның улустарының чогаалдары очулдуртунуп, моол номчукчуларның холдарында кирген. Бисте тээрби ажыг чогаалчы МАР-ның Күрүне шаңналдарының лауреаттары. Чогаалчылар эвилелиниң он кежигүнүнүң бирээзи-ле эртем кандидады, оларның хөй кезии МАР-ның Эртемнер академиязының кежигүннери. Бистиң эвилел 1969 чылда республиканың дээди хавыязы — Сухэ-Батор орден-биле шаңнаткан... Бистер силерниң эргеңерде бис, бистиң ажыл-амыдыралывыс-биле, республикавыс-биле таныжыңар, өңнүктер. Амыдырал дээрге, чогаал-ла болгай.

...Бир-ле дугаарында Улан-Баторда совет специалистерниң В. И. Ленин аттыг клувунга моол шүлүк чогаалының кежээзинге киришкен бис. Ону совет элчин чериниң харылзаалыг ажылдакчызы ажыткан болгаш сураглыг критик база литературовед Цэвэгжавын Хазбаатарга сөс берген. Ол чыылганнарны моол литература-биле таныштырган болгаш кежээни даргалап эрттирген. Ц. Хазбаатар бодунуң эге сөзүнге революцияның баштайгы чылдарында дыка хөй чечен чугааларның болгаш тоожуларның төвүнге чаа үзел-бодалдыг, революсчу чүткүлдүг болгаш чаа билиишкинниг кижиниң — үежиниң овур-хевириниң турганын айыткан. Ол дээрге Нацагдоржтуң «Ак ай болгаш ажыг карак чаштары», Дамдинсурэнниң «Ойталаан кызы», Буяннэмэхтиң «Малчын Товуудайы», Ядамсурэнниң «Аныяк эжишкилери» болганын болгаш үжен чылдарда чаа моол литератураның төрүттүнгенин, ооң үндезилекчизи Нацагдорж болганын онзалап демдеглээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында болгаш ооң сөөлүндеги чылдарның баштайгы үезинде моол литературага патриотизм, интернационализм, дайынчы маадырлыг чорук, Төрээн чуртка ынакшыл, совет-моол найыралдың темалары кол черни ээлеп турган. А 50—60 чылдарда романның жанр болуп тургустунганы, баштайгы романистер Б. Ринченниң «Ховуда чырык», Ч. Лодойдамбаның «Алтайда», «Арыг суттуг Тамир», сөөлзүредир Д. Намдагтың «Дүвүрээзинниг чылдар», Ц. Уламбаярның «Ажыг-шүжүг болгаш аас-кежик», Л. Тудэвтиң «Даг агымы», «Кежүүшкүн», С. Дашдооровтуң «Гобиниң бедиктери», Б. Няманың «Үжелээ бис», Д. Гарманың «Чер болгаш дээр» деп романнары кескү черни ээлеп турар. Оларда чаа Моолдуң амыдыралын болгаш шаандагы Моолдуң арыннарын уран-чечени болгаш билдилиг-биле чуруп көргүскенин, ол ышкаш моол номчукчулар Гомерниң, Пушкинниң, Диккенстиң, Бальзактың, Лондоннуң, Калидастың, Гётениң, Толстойнуң, Тагорнуң, Горькийниң, Маяковскийниң чогаалдарын улуг хандыкшыл-биле номчуп турарын түңнелинде чугаалады.

Кежээге моол чогаалчылар Д. Гарма, Д. Тарва, Дулма, Очирхөө, Няма, бистиң чогаалчылар Ю. Кюнзегеш, Ц. Номтаев база очулдурукчулар Ф. Бокарев, С. Валькуй олар киришкен болгаш чыылганнарны боттарының чогаалдары-биле сонуургатканнар. Ылангыя Ф. Бокарев биле С. Валькуйнуң очулгалары черле солун болгаш авторларның бодалдарын, деңнелгелерин, уран аргаларын ол-ла олчаан дамчытканы чайгаар-ла билдинип келир болду. Чүге дизе, олар кайызы-даа моол дылды арыг билир болгаш оон дорт очулдурар. С. Дашдооровтуң «Теве» деп шоодуглуг шүлүүн С. Валькуйнуң очулдуруп номчаанын дыңнакчылар чылыы-биле хүлээп алган. Автор ында төрээн дылын «уттупкан» кижини тевеге деңнеп, билдилиг-биле дээштиг көргүскен. Чижээ:

«Сөк-сөк!» дээрге,
Сөс-даа билбес чүве ышкаш,
Аңгайтыр-ла көрүп алган
Аазатпайлап турар чүзүл?»

Бистер Моолга чоруп турган хүннеривисте ооң төөгүлүг болгаш тураскаалдыг черлери-биле таныжкан бис. Ылангыя В. И. Ленинге тураскааткан техниканың сөөлгү сөзү-биле кылган үш каът музей бодунуң делгем улуу-биле, залдар аайы-биле үелерге чардындыр тургускан экспонаттары-биле, оларны каш янзы арга-биле механизастай кылганы, өңнүг көргүзүглери-биле кижини бодунче ала-чайгаар хандыкшыдыптар. Улуг баштыңчының ажыл-амыдыралы катап база каракка көстүп, ачы-хавыязы дораан-на сагындырып, ооң моол чонга бүгүнү тодаргай чижектер болгаш барымдаалар-биле бадыткаттынып келир. Төөгү музейи, революция, уран чурулгалар музейи биске солун болган. Бистер олардан моол улустуң эрте-бурунгу, шаандагы болгаш амгы төөгүзүн, культуразын база дириг амытаннарын, бойдузун, байлаан эки билип алган бис. Моол чурукчу Шаравтың В. И. Ленинни чураан эң баштайгы чуруу, Забазарның шуткуп кылган херээжен хевирлери, Жадамбаның янзы-бүрү өңнер-биле даараан дириг амытаннар хевирлери оларны көрген кижиниң сагыжынга чуруттунуп артып калыр.

МАР-ның тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан моол чурукчуларның делгелгезинге база чордувус. Ында Сухэ-Баторнуң хөрек чуруун Цэрмааның сырып кылганы, Пурэвжалбуунуң оттук бижекти мөңгүнден шуткуп каастааны, Дашнямның улусчу маадыр Дугаржавтың портредин чурааны, Маамның мыштан чазап кылган эскар өөр чылгызы, Чуваамидтиң чаан сөөгүнден кылган «Тайбың дээш!» деп сюжеди кара кайгамчык — кижи ана салдынмайн-даа баар, көрүп-ле турупсаазы келир! Авторларның сагыш-тывынгыры, өңнерни таарыштыр кылганы, ус-шевери, кылыгларының парни бергези — онзагай-ла!

О. СУВАКПИТ,
шүлүкчү.
(Шагаан-Арыг).

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан янзы-бүрү спортчу маргылдаалар Бай-Тайга районнуң школаларында эртип турар. Мурнуку чылдарга деңнээрге ук маргылдаалар элээн организастыг деңнелде эртип турар апарган. Школа бүрүзүнүң командазы спортчу хептиг, озалдаашкын чок кээп турар.

Чоокта чаа районнуң школаларының аразынга хостуг хүреш маргылдаазы болган. Аңаа бирги черни Бай-Тал ортумак школазының командазы ээлээн. Ук школада хостуг хүреш секциязын аныяк башкы Б. С. Коңгар удуртуп турар. Ооң мурнунда ол школага хостуг хүреш секциязы ажылдавайн турган болза, ам башкының кызымаккай чоруу болгаш өөреникчилерниң сонуургалының ачызында кыска үеде школа спорттуң ол хевиринге районда тиилекчи апарган. Ийиги черни Кара-Хөл, үшкүзүн — Кызыл-Даг ортумак школалары ээлээн.

Волейболга районнуң школаларының маргылдаазы Шуй ортумак школазының чаа спорт залынга эрткен. Шуйжулар аңаа кымга-даа аштырбайн, тиилекчи болган. Волейбол маргылдаазының эрткенинде бир демдеглексенчиг чүүл — Шуйнуң кадыкшылга школазының өөреникчилери база аңаа киришкен. Олар ортумак школалар өөреникчилери-биле күжүн шенешкеннер. Түңнелинде кадыкшылга школазының өөреникчилери үшкү черни ээлээн. Ук школада спорт ажылы эки деңнелде чоруп турарын ол херечилеп турар.

Волейбол, хостуг хүрештен аңгыда, хоккейге, футболга маргылдаалар эрттирери планда көрдүнген.

Эртип турар маргылдааларның организастыг чоруу экижээн дээрзин үстүнде база демдегледивис. Ынчалза-даа транспорт айтырыы ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Ол айтырыгны школа, совхоз директорлары, районо кичээнгейге ап, тодаргай түңнелди үндүрер болза эки. Чүге дизе, чамдык таварылгаларда өөреникчилерни чедер черинге чедирип каар, ынчалза-даа дедир чанарда олар чадаглай бээр. Оон аңгыда, Чырыдыышкын министерствозунуң талазындан маргылдааларның эртер үе-хуусаазын чылдырар болгаш ол дугайын эрте-ле дыңнатпас чорук элчок байдалдарга таварыштырып турар. Өөреникчилер республика маргылдаазынга киржири-биле чорупканда ук маргылдаа болбас азы соңгаарлаттынган дугайында озалдап дыңналыр таварылгалар болу бээринге өөреникчилер-даа, башкылар-даа хомудап турар. А комсомол обкому маргылдааларны эчизинге чедирбейн баар чоруктар бар. Чижээлээрге, Бай-Тайга районнуң школачыларының футбол командазы республикага тиилекчи болган, а оларны Ангарск хоорайга эртер зона маргылдаазынче чорутпаан. Комсомол обкому олче кичээнгей салып, эчизинге чедир организастажыр турган.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан спортчу маргылдаалардан аңгыда, районнуң школаларында март айда эртер школачыларның уран чүүл фестивалынга белеткел чоруп турар. Ол-ла фестиваль үезинде школачыларның техниктиг болгаш уран кылгыларының делгелгезин база организастаар. Школа бүрүзүнде фронтучулар-биле, Совет Армияның хүрээлеңинден халажып келгеннер-биле солун ужуражылгалар эртип турар.

З. ООРЖАК.

«Егорка» деп шолалыг адыг оглунуң чаптанчыг төөгүзүнүң дугайын көргүскен «Егорка» деп чаа кино үнүп эгелээн. Адыг оглунуң амы-тынын далайжылар камгалап алганнар. Лирика-романтикалыг комедия жанры кымга-даа солун болуру чугаажок.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың Күрүнениң педагогика институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры дараазында тускай эртемнер аайы-биле 1 курска студентилерни хүлээп алырын чарлап турар:

Орус дыл болгаш литература;

Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы;

География.

Кирериниң шылгалдалары ийи үе-чадалыг: 1985 чылдың март 23-тен 30-ге, апрель 3-тен 12-ге чедир болур.

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы» деп тускай эртем талазы-биле орус дылга болгаш литератураrа (аас-биле болгаш бижимел-биле), математиканың болгаш ССРЭ төөгүзүнүң кайызынга-даа аас-биле кирериниң шылгалдаларын дужаар.

«Эге класстарның башкызы» деп тускай эртем талазы-биле педучилищелерни дооскаңнарны кирериниң шылгалдазы чокка, беседа кылырынга үндезилеп хүлээп алыр (райхоорлуүскомнуң улус өөредилге килдизиниң өөредип чорутткан бижиин херек).

«Орус дыл болгаш литература» деп тускай эртем талазы-биле орус дылга болгаш литератураrа (аас-биле болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнүң болгаш даштыкы дылдың кайызынга-даа кирериниң шылгалдаларын аас-биле дужаар.

«География» деп тускай эртемге — орус дылга болгаш литератураrа (бижимел-биле), географияның, математиканың, ССРЭ төөгүзүнүң кайызынга-даа кирериниң шылгалдаларын аас-биле дужаар.

Билдириишкиннерни 1985 чылдың май 31-ге чедир хүлээп алыр. Күш-ажыл дептериниң хоолгазын, ортумак эртемниниң дугайында документиниң бодун, эмчи шинчилгезин (№ 286 майык ёзугаар), ажылдап турар чериниң үштен эвээш эвес кижи ат салган болгаш ук албан чериниң таңмазын баскан характеристиканы, 3х4 хемчээлдиг 4 фоточуруктарын билдириишкинге кожар. Паспортун боду эккээр.

Документилерни дараазында адрес ёзугаар чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 34, пединститут, бот-өөредилге салбыры. Телефону 2-20-36.

Хүлээп алыышкын комиссиязы.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.55 —Эртенги гимнастика. 9.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.10 —«Маленькие трагедии». Үш серияның уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.25 —11.30—Сөөлгү медээлер. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.50 — «Кижи — чериниң ээзи». 16.50 —«Шыдыраа школазы». 17.20 — «..Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү назылыг». 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Ийи делегей — ийи аңгы политика». 18.30 — Чоннуң аялгалары. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 —«Ак дош дугайында тоол» деп мультфильм. 19.10 —«Выборгская сторона». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Бо оруктарны утпас ужурлуг бис». Шүлүглел. С. Наровчатов. 22.05 —«Алибек Днишев» деп фильм-концерт 22.50 —«Мезень поморьези». Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Ногаан шөлде кызыл чечектер». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — Нинти биология. 10 класс. 9.05; 13.15 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ-нуң өөреникчилеринге. 10.35; 11.40 — Физика. 9 класс. Электролиз. 11.05 — Орус чугаа. 12.10 — Бойдус эртеми. 4 класс. Сугну ажыглаары болгаш ону камгалаары. 12.30 — Шүлүглел. Т. Табидзе. 13.45 — «Полковник в отставке». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.10 — 15.15 —Сөөлгү медээлер. 18.00— Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Берге орук». Телефильм. 18.50 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». Ажыл кылбас болгаш арагалаар чорукка удур демисел дугайында. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: «Соңгулдаларга уткуштур». Каа-Хем райкүүскомнуң даргазы А. Ч. Улумбара дамчыдылгага киржир. Аэрофлот хүнүнге тураскааткан репортаж. Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удупар, чаштар!». 20.20 — И. Брамстың фортепиано чогаалдары. Армян ССР-ниң улустуң артизи С. Навасардян күүседир. 21.00 —«Үе». 21.45 — «Маленькие трагедии». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 22.55 — Бүгү-эвилел болгаш делегей конкурстарының лауреады А. Цыганков ойнаар (домра). 23.20 —00.00—ССРЭ-ниң баскетбол талазы-биле чемпионады. Эр улус ойнаар. ЦСКА — «Спартак» (Ленинград). Ленинградтан дамчыдар.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге бысканнар чаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Дүне 30—35 градус, чамдык районнарга 22—27 градус; хүндүс 16—21 градус, чамдык черлерге 10—15 градус соок.

Кызылга бүргеп, аязыр, быстаннаар. Хат кошкак. Дүне 30—32 градус, хүндүс 16—18 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Легенда о любви» (2 сериялыг) 9.30 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Егорка» 9.30, 11.00 «Все начинается с любви» 12.30, 14.50, 18.30, «Кружевница» 16.40, 20.20 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Золотой зуб» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Одна ошибка» (2 сериялыг) 17.30, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун «келбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3043.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00026